

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MANŽELSTVÍ V ŘÍMSKÉM PRÁVU

Zpracovala: Kateřina Volfová

Konzultant diplomové práce: JUDr. Miroslav Černý, Ph.D.

Plzeň 2012

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

V Plzni dne 19. 03. 2012

Kateřina Volfová

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila své poděkování panu JUDr. Miroslavovi Černému, Ph.D. za jeho cenné rady, ochotu, pomoc a čas, který mi při psaní této diplomové práce věnoval.

Obsah

I. Úvod.....	4
II. Periodizace.....	6
1. Doba královská.....	6
2. Doba republiky.....	7
3. Doba císařská.....	7
3. 1. Principát.....	7
3. 2. Dominát.....	8
III. Římská rodina.....	9
1. Typy rodiny.....	10
1. 1. Agnátská rodina (<i>agnatio</i>).....	10
1. 2. Kognátská rodina (<i>cognatio</i>).....	10
2. Postavení muže a ženy.....	11
3. Poručenství a opatrovnictví.....	16
3. 1. Poručenství.....	16
3. 2. Opatrovnictví.....	18
4. Římské reálie.....	19
4. 1. Římská jména.....	19
4. 2. Školství.....	21
4. 3. Oblékání.....	23
4. 4. Bydlení.....	24
4. 5. Povolání.....	25
4. 6. Intimní život.....	28
IV. Manželství.....	30
1. Překážky manželství.....	30
1. 1. Absolutní překážky.....	30
1. 2. Relativní překážky.....	34
2. Typy manželství.....	39

2. 1. Matrimonium cum in manum conventione	40
2. 2. Matrimonium sine in manum conventione	40
3. Zasnoubení.....	42
4. Vznik manželství	44
5. Zánik manželství.....	46
5. 1. Zánik manželství smrtí.....	46
5. 2. Zánik manželství projevem vůle manželů	47
V. Konkubinát	52
VI. Majetkové právo.....	56
1. Věno (<i>dos</i>)	56
2. Darování	60
3. Dědění.....	62
4. Majetkové právo dítěte	67
VII. Vliv náboženství na život Římanů.....	69
1. Božstva chránící rodinu	70
2. Vliv nejstaršího náboženství na zákony a jiné instituty soukromého práva..	70
3. Kult mrtvých.....	72
4. Zákaz celibátu.....	72
5. Počátky křesťanství.....	73
VIII. Srovnání římského manželství s manželstvím dle českého právního řádu ..	78
1. Pojem manželství.....	78
2. Formy sňatku	78
3. Zasnoubení.....	80
4. Vznik manželství	80
5. Překážky manželství	80
6. Zánik manželství.....	82
Závěr.....	83

Resume	84
Seznam použitých zdrojů	86
Prameny	86
Platné právní předpisy	86
Literatura.....	86

I. Úvod

Tématem mé diplomové práce je manželství v římském právu. Manželství, jak ho znali staří Římané, nelze ztotožňovat s jeho dnešním pojetím. Jednalo se o svazek mezi mužem a ženou, který se však uzavíral zásadně v zájmu muže. Cílem manželství bylo zabezpečit pokračování mužova rodu prostřednictvím potomků. Institut římského manželství se od nejstarších dob postupně vyvíjel a měnil. V nejstarších dobách např. neměla láska v manželství své místo. Jeho uzavření předcházely zasnuby, které iniciovali rodiče budoucích snoubenců. Zasnuby se obvykle konaly kolem sedmého roku života. Šlo tedy převážně o výhodnou smlouvu mezi dvěma rodinami.

Postupem času ale začalo v důsledku vývoje společnosti a práva docházet k emancipaci žen. S ní byly spojeny nejrůznější změny, které se promítly právě hlavně v oblasti manželství a rodinného práva. Postavení mužů a žen přesto nebylo v Římě nikdy rovnocenné. Muži byli považováni za pohlaví silnější a racionálnější. Ženy naopak za pohlaví slabší, křehčí, s lehkovážným duchem. Jelikož manželství je o vztahu mezi mužem a ženou, bude se tato práce zabývat i jejich postavením. Dále bude vymezen pojem rodina, její typy a vztahy, které v ní panovaly. Ani na rodinu se totiž v římském právu nepohlíželo tak, jak to známe dnes. Neznamenal rodinu v biologickém smyslu, nýbrž označovala společenství osob žijících ve společném domě, kde hlavní slovo a postavení měl zásadně *pater familias*.

Pozornost bude hlavně věnována manželství, vymezení druhů manželství a překážek, které mohly stát v cestě jeho uzavření.

Práce pojedná také o zasnoubení, samotném vzniku manželství, zvycích a tradicích, které uzavírání manželství obvykle provázely.

Dále budou uvedeny možnosti zániku manželství a problematika týkající se majetkových vztahů mezi manžely.

Je důležité připomenout, že Římané neznali jen manželství jako takové. Existovaly ještě dvě formy soužití muže a ženy, které ovšem nepožívaly právní ochranu a nepůsobily ani žádné právní následky. Jednalo se o mimomanželské soužití, označované jako *concubinatus* a *contubernium*.

V neposlední řadě se práce dotkne také vlivu náboženství na římskou společnost a na život Římanů.

II. Periodizace

Římské dějiny se z pohledu státního zřízení člení na tři základní období. První období se nazývá doba královská, po ní následuje doba republikánská a posledním obdobím je doba císařská.

1. Doba královská

Doba královská je datována v rozmezí od poloviny 8. do 5. století př. n. l. Konkrétněji 753 – 510 př. n. l.¹ Toto období je vymezeno datem založení města Říma – dvojčaty Romulem a Remem. Legenda říká, že Aeneas opustil Tróju, vydal se na dlouhou pouť Středozeemím, až přišel do Latia, kde se oženil s Lavinií, dcerou krále Latina. Založil město Lavinium. Jeho syn později založil Albu Longu, kde vládlo dvanáct jeho nástupců. Poté nastoupil Numitor, otec Rhey Silvie. Jeho bratr Amulius se zmocnil vlády a donutil svoji neteř, aby se stala vestálkou a nemohla tak mít potomky. Do této dívky se však zamiloval bůh Mars a oplodnil ji v podobě zlatého deště. Narodila se jim dvojčata Romulus a Remus, kteří byli puštěni v dřevěném korytku po proudu řeky Tiberu. Děti však byly šťastnou náhodou zachráněny. Nejprve se jich ujala vlčice, která je odkojila, později je vychovali pastýři. Když bratři dospěli, byli v důsledku sporu s mladíky z Alby předvedeni před Numitora, který je poznal. Bratři dosadili svého děda znovu na trůn a vrátili se na místo, kde byli vychováni, aby tam založili město. Vystal však mezi nimi spor, po kom se bude město jmenovat a kdo mu bude vládnout. Romulus nakonec při hádce svého bratra zabil.² Doba královská končí koncem 5. století, kdy byli z Říma vyhnáni králové a došlo ke zřízení republiky.³

Období království bylo dobou rodové společnosti a jejího přechodu ke společnosti třídní. Základní organizační jednotku společnosti tvořil rod (*gens*). V jeho čele stálo jako nejvyšší orgán rodové shromáždění⁴ a jeho rodový

¹ Skřejpek, M. Římské právo v datech. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, 1 s.

² Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 525 s. Podobně též: Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 15 s.

³ Balík, S. Rukojeť k dějinám římského práva a jeho institucím. 1. vydání. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002, 9 s.

⁴ Členi rodového shromáždění se nazývali gentiles. Balík, S. Rukojeť k dějinám římského práva a jeho institucím. 1. vydání. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002, 9 s.

stařešina⁵. Úkolem rodového stařešiny bylo řídit rodové shromáždění a vykonávat jeho usnesení. Rodů bylo podle tradice 300, spojovaly se po 10 do kurií⁶, ty pak po 10 do tří kmenů.

Král (*rex*) nebyl monarcha, ale lidový orgán. Reprezentoval navenek rodovou společnost, měl funkci nejvyššího velitele armády, nejvyššího kněze a vrchního soudce.⁷

2. Doba republiky

Období republiky trvalo od 4. – 5. století př. n. l., je ohraničeno roky 510 (kdy byl vyhnán král Tarquinius Superbus)⁸ – 27 př. n. l. Během tohoto období došlo k největším změnám římského státu i římské společnosti. Ze začátku byl Řím malým městským státem, který nebyl příliš významný. Až v průběhu 3. století př. n. l. se stal skutečnou říší a to díky mohutným expanzím a vítězným válkám. Jako konec římské republiky je uváděn rok, kdy byla senátem Augustovi legalizována jeho moc. Další rok, který přichází v úvahu, je rok 31 př. n. l., ve kterém pozdější císař Augustus porazil M. Antonia⁹ a ovládl tak celou římskou říši.

3. Doba císařská

Posledním obdobím je doba císařská, která se dělí do dvou etap. První se nazývá principát a druhá dominát.

3.1. Principát

1. století př. n. l. – 3. století n. l. (27 př. n. l. - 284 n. l.)¹⁰ Období principátu začíná dobou Augustovou a končí nástupem císaře Diokleciána.¹¹

⁵ Rodový stařešina nesl označení *princeps genus*. Balík, S. Rukojeť k dějinám římského práva a jeho institucím. 1. vydání. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002, 9 s.

⁶ Kurie (*curia*) byla vyšší organizační jednotka. Vznikala seskupením příbuzných rodů, měla různé funkce – vojenské, politické, náboženské. V čele stál *curio*. Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 1 s.

⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 2 s.

⁸ Skřejpek, M. Římské právo v datech. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, 3 s.

⁹ Suetonius, G. Životopisy dvanácti císařů. Přeložil Bohumil Ryba a Nechutová Jana. Praha: Svoboda, 1998, 77 s.

¹⁰ Skřejpek, M. Římské právo v datech. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, 43 s.

¹¹ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 146 s.

V tomto období došlo k velkému územnímu rozmachu a rozvoji římské říše, později ale i k jejímu úpadku. Bylo dobou přechodu od republiky k monarchii. Císař ještě formálně nevystupoval jako absolutistický panovník, ale někdy více, někdy méně, vládl ve shodě se senátem.

3. 2. Dominát

3. - 5. století (284 – 476 n. l.)¹² Dioklecián byl veden touhou upevnit jednotu říše. Během své dlouhé vlády v letech 284 až 306 n. l. provedl různé reformy, které byly pokusem o systematickou reorganizaci říše.¹³ Dominát byl obdobím absolutní monarchie. Postupně docházelo k úpadku římského státu, zmenšovalo se území státu, zanikly staré republikánské instituce, prohlubovala se krize v různých oblastech života, projevila se jako krize ekonomická, politická, ideologická a sociální. V roce 395 n. l. došlo také k rozdělení moci mezi více císařů. Za konec tohoto se uvádí rok 476 n. l., ve kterém byl sesazen císař Romulus Augustulus.¹⁴

¹² Skřejpek, M. Římské právo v datech. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 1997, 66 s.

¹³ Goodman, M. Řím a Jeruzalém střet starověkých civilizací. Přeložili Sixtová, O., Nagy, L. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, 440 s.

¹⁴ Skřejpek, M. Římské právo v datech. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, předmluva, 7 s.

III. Římská rodina

Římská rodina nepředstavovala to samé, co nyní představuje rodina, kterou zná naše společnost. Pojem rodina (*familia*) byl důsledkem vývoje od prvopospolitiní společnosti přes společnost rodovou až po rodinu v dnešním slova smyslu. Když se stát začal upevňovat a začala sílit jeho moc, přebíral funkce rodu, oslabovalo se rodové pouto a rodový svazek se postupně redukoval na rodinu v užším slova smyslu (*familia proprio iure dicta*).¹⁵ Z pramenů z počátků republiky se setkáváme s nejstarší formou římské rodiny, je to rodina monogamní, patriarchálního charakteru.¹⁶ Starou římskou rodinu tvořila jednota osob a majetku. Otec představoval v rodině neomezeného vládce, který rozhodoval o ženě, dětech, čeledi i majetku. Toto postavení si *pater familias* držel do doby, než zemřel. Jinak tomu bylo např. v Athénách, kde se syn stal svéprávným již nástupem do vojenské služby.¹⁷ Plnou způsobilost k právům má tedy zásadně hlava rodiny (*pater familias*). Svobodné osoby (*personae alieni iuris*) jsou podrobeny jeho moci a tvoří s ním dohromady rodinu (*familia*).

*„Římská rodina jest organismem ryze juristickým. Nespočívá na myšlence ochrany jednotlivce, jako rodina naše, nýbrž na absolutní moci hlavy rodiny (pater familias) nad poddanými. Familia jako souhrn svobodných osob, spojených jednotnou mocí (manus, patria potestas) tvoří jednotku hospodářskou i právní.“*¹⁸

Otec rodiny je předkem a pánem domu. Jeho nejstarší syn po něm tuto funkci převezme teprve ve chvíli jeho smrti. Mnozí právníci se shodují na tom, že *pater familias* nese tento titul na základě své autority v domě. Takže i pokud by byl *pater familias* bezdětný, tak by se na jeho postavení nic nezměnilo. Stejně tak se uznává jeho manželka jako *mater familias*.¹⁹

¹⁵ Rebro, K. Římské právo súkromné. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1980, 77 s.

¹⁶ Rodinou patriarchálního charakteru se rozumí, že v čele rodiny stojí muž. Muž má rozsáhlé pravomoci nad svojí manželkou (*mater familias*), nad dětmi (*fili, filiae familias*), vnuky (*nepotes*) i nad ostatními členy rodiny. Například nad manželkami synů, dále nad jinými lidmi, kteří mu byli přiřčeni, aby si odpracovali nesplněný dluh (*personae in mancipio*), nad otroky (*servi*). Dále je vlastníkem všech věcí, které tvoří hospodářský základ společné domácnosti. Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 132 s.

¹⁷ Šusta, J. Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Díl druhý: Římské imperium jeho vznik a rozklad. Praha: Melantrich, 1936, 639 s.

¹⁸ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 157 s.

¹⁹ Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 211 s.

1. Typy rodiny

Co se týče typů římské rodiny, v římské společnosti se rozeznávaly typy dva – jedním byla rodina agnátská a druhým rodina kognátská. Mezi těmito typy rodin byl podstatný rozdíl. Níže budou definovány jejich základní charakteristiky a vzájemné odlišnosti.

1. 1. Agnátská rodina (*agnatio*)

Agnátská rodina²⁰ měla mocenskoprávní charakter. Zde je vidět velký rozdíl jak od kognátské rodiny, tak od rodiny dnešní. Kognátská rodina i rodina v dnešním slova smyslu je založena na pokrevním příbuzenství. „*Agnatio = umělé (právní) příbuzenství. Jde o osoby, které jsou podřízeny téže otcovské moci nebo by této moci byly podřízeny, kdyby její nositel žil*“²¹. Smrtí hlavy rodiny se agnátská rodina rozpadla na jiné agnátské rodiny, jejich počet závisel na počtu mužů, kteří byli podřízeni původní hlavě rodiny, tedy zemřelému *pater familias*.

1. 2. Kognátská rodina (*cognatio*)

V kognátské rodině²² byl tím nejzákladnějším a nejdůležitějším pojmem pokrevní vztah. Kognátská rodina představovala svazek lidí, kteří byli navzájem vázání svým pokrevním vztahem. Pokrevní vztah se založil ze strany muže tím, že dítě zplodil, ze strany ženy tím, že dítě porodila. Je zde tedy patrný biologický charakter. Z kognátské rodiny se nedalo vystoupit, vztah k rodině nešel zrušit ani jiným způsobem. Členi kognátské rodiny mohli být vůči hlavě rodiny v různé pokrevní vzdálenosti. Příbuzenská blízkost se pak určovala podle stupňů, každý stupeň představoval porod. Pokud se tedy chtěl určit stupeň příbuzenství mezi dvěma osobami, bylo nutné spočítat, kolik porodů mezitím nastalo. Stupeň příbuzenství bylo třeba zjišťovat například v dědickém právu, nebo v manželském právu. Pokrevní příbuzenství bylo stále významnější. Za Justiniána převládlo absolutně. V tomto typu příbuzenství se rozeznávala linie přímá (*linea directa*) a linie pobočná, transverzální (*linea obliqua, collateralis*). Linie přímá byla vztah,

²⁰ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 39 s.

²¹ Hrdina, A., Dostálík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 39 s.

²² Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 63 s.

kde jedna osoba pocházela přímo od osoby druhé. Jako příklad je možno uvést vztah otec, syn, vnuk. V přímé linii se rozlišoval stupeň vzestupný - předci (*ascendentes*) a sestupný – potomci (*descendentes*). Do vzestupné patřil např. děda, praděda atd., do sestupné např. syn, vnuk, pravnuk. Oproti tomu stála linie pobočná, tam patřili sourozenci, bratřenci, strýc atd.²³

2. Postavení muže a ženy

Typické pro římský veřejný život bylo to, že byl výlučnou záležitostí mužů. Muž byl považován za silnějšího jedince, který je schopný tvrdě pracovat a bránit svoji vlast. Zatímco ženy byly odsouzeny k tomu, aby hledaly své uplatnění v rámci rodiny. Ženy existovaly pouze prostřednictvím mužů: Jako něčí dcera, manželka nebo matka. Pokud otec zemřel a žena nebyla ještě provdána, přešla pod moc svého bratra. Uzavřením manželství se zase dostala pod moc svého manžela.²⁴ U muže bylo znakem občanské vyspělosti šíření slávy Říma ve vzdálených končinách světa. Ke cnostem ženy naopak patřilo zdržovat se doma, pracovat v domácnosti, řídit její chod, pečovat o děti a vychovávat je. Ženy, které se chovaly, jak mravy vyžadovaly²⁵, se označovaly *matronae* (matrony). Žena sice podléhala pravomoci svého manžela, avšak co se týče chodu rodiny, tak ten byl do značné míry ponechán i na jejím uvážení.²⁶

Jak již bylo řečeno výše, hlavou rodiny byl muž (*pater familias*). V Justiniánských Institucích se o moci, kterou hlava rodiny disponovala, píše toto: „*Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum. Nulli enim alli sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.*”²⁷ *Pater familias* disponoval mocí otcovskou (*patria potestas*), která zahrnovala různá oprávnění. Ve staré patriarchální rodině měl *pater familias* trestní pravomoci nad členy rodiny, neboli práva nad životem a smrtí (*vitae*

²³ Rebro, K. Římské právo súkromné. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1980, 80 s.

²⁴ Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 211 s.

²⁵ Mrav (*mores*) – *Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus.* (Mrav je mlčky uznávaný souhlas lidu utvrzený prastarým obyčejem.) Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 371 s.

²⁶ Burian, J. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970, 79 s.

²⁷ „*Moc, kterou máme nad dětmi, je však zvláštností římských občanů. Jinde totiž neexistují lidé, kteří by měli nad dětmi takovou moc, jako my.*“ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 49 s.

necisque potestas). Než *pater familias* člena rodiny potrestal, měl se konat jakýsi domácí soud (*iudicium domesticum*). Tohoto domácího soudu se účastnili nejbližší příbuzní a přátelé. Zde přichází na řadu otázka, zda byl *pater familias* nějak sankciován, pokud uvedený postup nedodržel, nebo pokud uložil příliš tvrdý trest. Když taková situace nastala, mohla mu být uložena censorská důtka, později ale i trest. Otec byl nadán i pravomocí nepřijmout novorozené dítě do rodiny (*ius exponendi*), nebo ho mohl dokonce usmrtit. „*Jen usmrcení nebo odložení novorozence bylo zcela ponecháno na uvážení otce. Od dob Valentiniana I., bylo jakékoliv usmrcení dítěte obecně stíháno veřejným trestem (r. 374). Teprve Justinian stíhal odložení dítěte jako jeho usmrcení.*“²⁸

Později tedy bylo usmrcení dítěte posuzováno jako vražda příbuzného (*parricidium*). Otec mohl dětem ukládat pouze lehčí tresty. Těžší tresty podléhaly úřednímu schválení.

Dalším právem, kterým *pater familias* disponoval, bylo právo dítě prodat (*ius vendendi*).²⁹ K prodeji dítěte mohly vést různé důvody. Jedním z nich mohla být prostá ziskuchtivost, jiným zase nouze. Dítě se po prodeji nestalo otrokem, zůstalo i nadále svobodným občanem. V domě, do kterého bylo mancipováno, neslo označení *servi loco*. „*Mancipace spoluobčanovi způsobí, že je dítě in causa mancipii. Vyskytovala se jako skutečný prodej dítěte za účelem využití jeho pracovní síly, pak jako mancipatio ex noxali causa k vydání dítěte, spáchavšího delikt, poškozenému (noxae deditio). Dostane-li se ex causa mancipii, vrací se pod moc svého otce. Avšak podle zákona XII tabulí měl trojí prodej syna za následek ztrátu moci otcovské.*“³⁰

Pater familias měl dále právo *ius vindicandi*, právo proti tomu, kdo otcovskou moc rušil. Byl tak nadán pravomocí prosadit moc manželskou a otcovskou proti rušiteli, který by proti hlavě rodiny dítě nebo manželku zadržoval.

V neposlední řadě měl také právo jmenovat dětem poručníka v poslední vůli (*tutor testamentarius*), právo ustanovit dětem dědice pro případ, že by

²⁸ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 158 s.

²⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 278 s.

³⁰ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 158 s.

zemřely ještě jako nedospělé po smrti otce (pupilární substitute), právo dítě vydat z titulu noxálního ručení (*noxae datio*).³¹ Pater familias uděloval souhlas se zasnubami a k uzavření manželství.

Moc nad manželkou nesla označení *manus*³². Vznikla spolu s uzavřením přísného manželství *matrimonium cum in manum coventione* (manželství s manželkou mocí nad ženou). Manžel získal nad manželkou manželskou moc jen tehdy, pokud se jeho moci podrobila (*coventio in manum*). Uzavřením tohoto manželství a vstupem do manželovy rodiny se žena stávala *mater familias*. Postavení ženy jako *mater familias* nebylo nikterak silné, naopak byla stavěna do podřízené role. Pokud byla žena do této doby *sui iuris*, pak se vstupem do manželství stala osobou *alieni iuris*. Neplatilo tedy to, co je známo v dnešní době, že manželka a manžel mají rovné postavení. Manželka vystupovala vůči svému muži v závislém postavení, které bylo podobné postavení dcer a synů. Platila zásada, že manželka je ve vztahu k manželovi v postavení dcery (*filiae loco*). Co se týče postavení *mater familias* k synům a dcerám, vystupovala k nim jako jejich sestra (*sororis loci*).³³ Manželka pozbyla také veškerý svůj majetek, který vlastnila jako osoba *sui iuris*. Majetek připadl manželovi.

Rozlišovalo se manželství *matrimonium cum manu* (manželství, kde je žena podrobena manželově moci)³⁴ a *matrimonium sine manu* (manželka se manželovi nepodrobila). Dříve bylo běžné, že *manus* vznikala. Od 1. století n. l. však k podrobování manželek manželům docházelo čím dál méně.

³¹ Hrdina, A., Dostálík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 40 s.

³² Manželská moc muže nad ženou byla v latině označována pojmem *manus*, což znamená ruka, pěst jako symbol manželské moci. Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 181 s.

³³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 133 s.

³⁴ „*Olim itaque tribus modis in manum conveniebant, usu farreo coemptione.*“ Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 68 s.

3 druhy podrobení se manželovi:

- *Confarreatio*

Jde o prastarou formu. Ženich a nevěsta za přítomnosti nejvyššího *pontifika, flamina Diova* a deseti svědků odříkávali různé formule a prováděli ceremoniální úkony.³⁵ Typické bylo také obětování špaldového chleba (*panis farreus*) Jovovi, které představovalo občanské a náboženské společenství manželů.³⁶ Snoubenci při obřadu pronášeli různé formule, kterými dávali najevo svoji vůli vstoupit do manželství. Nevěsta dále prohlašovala, že přijímá rodové jméno ženicha. Tato forma uzavření manželství byla ale přístupná pouze patriciům. *Confarreatio* se v pozdějších dobách užívalo hlavně v kněžských kruzích. Důvodem bylo to, že pro kněze byla tato forma povinná. Kněžský úřad mohli zároveň zastávat jen lidé, kteří se narodili z konfareovaného manželství.³⁷

- *Coemptio*

Jednalo se o nejběžnější způsob podrobení se moci manžela. V tomto případě šlo o symbolickou koupi manželky před pěti svědky (*per aes et libram*).³⁸ Byl to jakýsi obrazný trh, kdy otec rodiny „prodával“ dceru jejímu ženichovi. Cena ženy při této obrazné koupi byla ale pouze symbolická. Některé publikace ovšem uvádějí, že původně se nemuselo jednat o symbolickou koupi, ale o koupi skutečnou. Docházelo by tak ke vzniku manželství koupí. Cena nevěsty by v tomto případě nebyla pouhou symbolickou částkou, ale byla by v ní odražena náhrada za ztrátu pracovní síly, o kterou její původní rodina přišla. Nevěsta stejně jako při konfarreaci prohlašovala, že přebírá manželovo rodové jméno.³⁹

³⁵ Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 178-179 s.

³⁶ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 73 s.

³⁷ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 463 s.

³⁸ Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 179 s.

³⁹ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 463 s.

- *Usus*

Pod tímto pojmem se skrývá jakési vydržení manželské moci nad ženou. Podmínkou tohoto vydržení bylo uplynutí stanovené lhůty – 1 rok.⁴⁰ Pokud tedy spolu manželé žili po dobu 1 roku, vznikla nad manželkou *manus*. Mohlo by se zdát, že *manus* tedy musela bezpodmínečně vzniknout v každém manželství, které trvalo déle než jeden rok. Ale není tomu tak, neboť manželka, která se nechtěla manželově moci podřídit, měla již ze Zákona XII desek možnost vydržení „obejít“. Mohla to učinit tak, že se na tři noci vzdálila z domu, kde s manželem společně bydleli. Tím se manželovo vydržení přerušilo, a když se žena vrátila zpět domů, započala běžet nová vydržecí lhůta.⁴¹

Pokud nastal případ, že se manželka svému manželovi nepodrobila (*uxor*), nevstupovala tak do mužovy rodiny, nenabyla římské státní občanství, podle civilního práva nebyla příbuzná ani s dětmi. Takto podoba manželství převládla na sklonku republiky.

Hlavním úkolem římské ženy bylo starat se o děti a o domácnost. Výchova dětí byla především záležitostí matky. Měla v dětech vypěstovat dodržování starořímských ctností – úctu ke starším, zbožnost, mravnost, poslušnost, vytrvalost. Výchovu starších chlapců přebíral otec. Úkolem otce bylo naučit syny řádnému hospodaření, znalostem zákonů, náboženských obřadů, jízdě na koni, zacházení se zbraněmi apod. Dospívající dcery zůstávaly v péči matky, která je učila starat se o domácnost.⁴² Žena měla být *casta, pia, pudica, lanifica, domiseda* (čistá, zbožná, cudná, znalá předení a tkaní, zůstávající doma). Je však nutné upozornit na to, že římská žena měla volnější postavení než např. žena athénská. V Athénách se vyžadovalo, aby žena žila v naprosté uzavřenosti doma. Mimo dům se mohla účastnit jen vybraných náboženských slavností, procesí a divadelních představení. Athénské ženě se nedostávalo vyššího vzdělání, stačilo, pokud uměla číst, psát a počítat. Římská žena vystupovala na veřejnosti při náboženských slavnostech, společně s manželem se mohla účastnit her a hostin. Dlouho jí však nebylo povoleno pít víno. Římské ženy se mohly účastnit

⁴⁰ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 275 s.

⁴¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 138 s.

⁴² Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 126-127 s.

divadelních představení i gladiátorských her. Na představeních jim byla vyhrazena zvláštní místa. Žena mohla dále také svědčit u soudu, dostávalo se jí školního vzdělání. Školní vzdělání bylo buď soukromé, nebo veřejné – podle majetkových poměrů.⁴³ Kromě divadelních představení, her, slavností apod. byly velice oblíbeným místem pro odpočinek lázně. Koupání v lázních bylo přístupné mužům i ženám, koupali se však odděleně ve vyhrazeném čase, neboť společné koupání nebylo zprvu povoleno.⁴⁴ To, co ženy nesměly, bylo zastávat občanský nebo veřejný úřad. (*Feminae ab omniis officiis civilibus vel publicis remotae sunt.*)⁴⁵ I přesto, že se ženy nesměly přímo účastnit politického života, tak ho dokázaly ovlivnit. Činily tak buď nátlakem na svého manžela, nebo veřejnou manifestací jako tomu bylo při zrušení Oppiova zákona v dobách Catona Staršího.⁴⁶

3. Poručenství a opatrovnictví

Poručenství (*tutela*) a opatrovnictví (*cura*) byly instituty vytvořené pro ochranu a pomoc lidem, kteří nemohli sami spravovat své záležitosti. Takováto pomoc byla poskytována nedospělým, tedy dětem, dále lidem trpícím určitou vadou či nemocí, pro kterou nemohli své záležitosti samostatně spravovat a v neposlední řadě také ženám.

3. 1. Poručenství

Existovaly dva typy poručenství – nad nedospělci (dětmi) a poručenství nad ženami. Poručenství nad nedospělci bylo označováno jako *tutela impuberum*.⁴⁷ Poručenství nad nedospělci končilo dosažením dospělosti, která však byla odlišná pro chlapce a pro dívky. Co se týče chlapců, pro ně *tutela impuberum* skončila dosažením čtrnácti let. U dívek končila *tutela impuberum* dosažením dvanácti let. Na první pohled se tedy může zdát, že dívky měly oproti chlapcům výhodu, ale není tomu tak. Dívkám sice dosažením dvanácti let skončila *tutela impuberum*, ale byla pouze nahrazena jiným typem poručenství,

⁴³ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 700 s.

⁴⁴ Burian, J. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970, 199 s.

⁴⁵ Digesta, 50. 17. 2; cit. dle Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 357 s.

⁴⁶ Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 211 s.

⁴⁷ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 272 s.

kteře se označovalo *tutela mulierum*⁴⁸ a znamenala poručenství nad ženami. Dospělá žena (*mulier*) musela mít poručníka i po smrti otce nebo manžela. To bylo z důvodu, že ženy byly jednak považovány za slabé pohlaví, ale také za pohlaví lehkomyšlné. Poručenství nad nimi upravoval již Zákon XII desek, který uváděl jako důvod poručenství lehkovážnost ducha (*levitas animi*).⁴⁹ Žena měla vždy, až na pár výjimek, podléhat pravomoci muže. Výjimkou byly panny bohyně Vesty, které nebyly podřízené nikomu. Žena podléhala nejprve pravomoci otce, později pravomoci svého manžela, a pokud nebyl manžel ani otec, podléhala pravomoci poručníka (*tutor*).⁵⁰ Poručník dospělé ženy měl však méně náročné povinnosti, než poručník nedospělců. Měl „*auctoritatem interponere*“ při závažných jednáních ženy, například při zcizování mancipační věci, při uzavírání smluv, při nastoupení dědictví, při uzavírání *matrimonium cum manu* apod.⁵¹ Tento typ poručenství však už v prvních staletích n. l. celkem vymizel v důsledku emancipace žen a rozpadu patriarchální rodiny – žena *sui iuris* nepotřebovala rady ani pomoc poručníka. Z této instituce se nejdéle udrželo udělování souhlasu poručníka *auctoritas tutoris* při některých právních úkonech, například při zřízení testamentu apod. Můžeme říci, že souhlas tutora byl později tedy již pouhou formalitou, žena rozhodovala o svém jednání sama.⁵² Za doby císaře Claudia byli tutoři zrušeni úplně.

Poručníkem nad nedospělci byl *tutor impuberum*. Poručníkem se mohl stát buď ze zákona (*tutor legitimus*), ze závěti (*tutor testamentarius*) nebo z úředního rozhodnutí (*tutor dativus*). Často to bývala osoba příbuzná.⁵³ Ve starší době ho vykonávali výhradně agnáti, za republiky bylo poručenství zvláštním veřejným úřadem (*munus publicum*). Poručník vůči poručenici disponoval různými právy, ale měl také různé povinnosti. Měl se starat o vývoj poručenice, jeho výchovu, výživu, ale hlavně měl spravovat jeho majetek a vykonávat za poručenice

⁴⁸ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 273 s.

⁴⁹ Lehkovážnost ducha měla ženám zabraňovat v tom, aby rozumně a řádně spravovaly své záležitosti a hospodařily se svým majetkem. Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 151 s.

⁵⁰ Gardner, J. F. Women in roman law and society. Great Britain: Indiana University Press, 1986, 5 s., 14 s.

⁵¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 151 s.

⁵² Rebro, K. Římské právo súkromné. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1980, 89 s.

⁵³ Rebro, K. Římské právo súkromné. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1980, 89 s.

nejrůznější úkony. Výchova byla spíše ponechána matce nedospělé nebo jeho příbuzným. Tutorův hlavní úkol tedy byl spravovat majetek poručence (*gestio, administratio*).

3.2. Opatrovnictví

Opatrovnictví (*cura*) sloužilo osobám, které nemohly samostatně spravovat svůj majetek. *Cura* se vyvíjela pod vlivem poručenství (*tutela*) a převzala od něho některé rysy (částečná péče o osobu opatrovaného) a četné právní prostředky a ustanovení. Původně byla *cura* čistě mocenským vztahem. Později převážila myšlenka ochrany majetku opatrovaného.⁵⁴ Opatrovaným byl nejčastěji člověk duševně nemocný (*furiosi*) nebo marnotratník (*prodigi*). Opatrovník se nazýval *curator*, staral se o majetek a o osobu opatrovaného. Pokud odpadl důvod, pro který byla *cura* zřízena, *cura* skončila. Pokud však měl člověk, na něhož se *cura* vztahovala pouze „světlé okamžiky“ (*intervalla delucida*), tak *cura* trvala a po dobu těchto okamžiků se pouze zastavoval její výkon. Opatrovnictví nad marnotratníkem se zřizovalo nad tím, kdo rozhazoval majetek zděděný po předcích. Muselo se tedy jednat o dědictví. Nepatřil sem majetek a finance, které si sám marnotratník obstaral. I v tomto případě však existovala možnost, kdy mohl být opatrovník ustanoven. Mohlo to nastat v případě, že by z marnotratnosti hrozila jeho rodině bída. Opatrovník kontroloval a schvaloval majetkoprávní úkony opatrovaného. Opatrovník byl určen úřadem. *Cura* je zde ukončena tím, že se marnotratník polepší. Nebylo tedy třeba úředního rozhodnutí. Dalším případem byla *cura debilium*, což znamenalo opatrovnictví nad ochromenými. Zřizovalo se nad osobami, které měly tělesnou vadu nebo trpěly trvalou nemocí. Dále existovala *cura ad actum*. Byl to zvláštní druh opatrovnictví, který byl zřizován pro jedno jediné právní jednání. Tento druh se používal na počátku doby císařské, kdy nezletilé osoby potřebovaly souhlas opatrovníka, jestliže přijímaly dědictví, dále pokud vedly proces či inkasovaly pohledávky.⁵⁵ Plaetoriův zákon, přibližně z roku 200 př. n. l., zavedl opatrovnictví nad nezletilci (*cura minorum*). Zpočátku se nezletilci opatrovník ustanovoval pouze jako pomoc

⁵⁴ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 81 s.

⁵⁵ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 151 s.

při určitých závažných úkonech. Později však běžně spravoval celý jeho majetek.⁵⁶

„Podle Plaetoriova zákona se curator minoris zřizoval jen na zvlášť zdůvodněnou žádost nezletilce. Právo doby císařské zvláštní důvody nežádalo a opatrovníky horlivě doporučovalo, setrvalo však na stanovisku, že curator je fakultativní, že jej tedy nezletilec může, ale nemusí mít.“⁵⁷

4. Římské realie

4. 1. Římská jména

4. 1. 1. Mužská jména

Římští občané měli právo a později i povinnost užívat tři jména (*tria nomina*).⁵⁸ První jméno bylo jméno osobní (*praenomen*), druhé jméno bylo jméno rodu, k němuž dotyčný patřil (*nomen gentile*), třetí jméno bylo příjmení (*cognomen*).⁵⁹ U jmen osobních se používaly často zkratky (M. = Marcus, T. = Titus apod.), vyskytovaly se mezi nimi řadové číslovky (Q. = Quintus, Sex. = Sextus, D. = Decimus). Výskyt číslic svědčí o četnosti starořímských rodin. Vlastnosti nositele byly často vyjádřeny příjmením (Magnus = Velký, Pulcher = Krásný, Crispus = Kadeřavý, Capito = Hlavatý atd.) Někdy se ke jménu přidávala přezdívka (*signum*), sloužila k odlišení osob, které měly stejné jméno. Dalším často používaným označením bylo *Maior* = Starší a *Minor* = Mladší. Typické pro Římany bylo dále to, že uváděli jako součást svého jména i jméno otce nebo děda (*M.f.* = *Marci filius* = syn Markův, *L.n.* = *Luci nepos* = Luciov vnuk).⁶⁰ Zákon Julia Caesara z roku 45 př. n. l. přímo vyžadoval, aby Římané užívali tři jména a navíc ještě odkaz na *tribus*, k němuž patřili.⁶¹ Bylo také zvykem dávat prvorozenému synu osobní jméno po otci. Vznešené rody užívaly jen několik jmen pro své mužské příslušníky. V některých rodinách se určitá praenomina dávala pouze prvorozeným synům (*Appius v rodě Claudiů, Kaeso u Fabiů,*

⁵⁶ Rebro, K. Římské právo súkromné. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1980, 90 s.

⁵⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 152 s.

⁵⁸ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 192 s.

⁵⁹ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 130 s.

⁶⁰ Burian, J. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970, 78 s.

⁶¹ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 126 s.

Mamercus u Aemiliů). Pokud někdo svůj rod zhanobil nebo se dopustil protistátního činu, pak se rod zřekl jeho jména. Z *nomen gentile* bylo dokonce možné zjistit původ člověka. Poznalo se to podle koncovky. Pokud jméno končilo na *ius* (*Claudius, Iulius apod.*), zpravidla šlo o římsko-latinský rod. Jména s koncovkou *a* (*Sisenna, Perperna apod.*) svědčila o etruském původu. Někdy si lidé připojovali ke jménu ještě další *cognomen* (*supranomen*), který vyjadřoval např. nějaký válečný skutek či božstvo. Pokud byl syn adoptovaný, tak si připojil k rodovému a rodinnému jménu adoptivního otce vlastní rodové jméno s příponou *an* (*P.Cornelius Scipio adoptoval syna L. Aemilia Paulla = jméno adoptovaného pak znělo P.Cornelius Scipio Aemilianus*).⁶²

4. 1. 2. Ženská jména:

Ženská jména byla jednodušší. Užívalo se rodové jméno ve tvaru ženského rodu (*Cornelia, Iulia, Claudia*). Pokud bylo v rodině děvčat více, označovaly se pořadovými čísly nebo se ke jménu přidalo označení *maior* či *minor*. Po svatbě si žena ke svému dřívějšímu jménu přidala jméno svého muže – např. *Terentia Ciceronis (uxor)*.⁶³ V nápisech se uvádělo *nomen gentile* v ženském rodě a připojovalo se písmeno „f.“ a *cognomen* otce ve druhém pádě. Za císařství ženy užívaly rodového i rodinného jména s koncovkou v ženském rodě (*Aemilia Lepida, Poppaea Sabina*).

Když se narodilo dítě, dostalo jméno osmého nebo devátého dne. Za republiky nebylo povinné ohlašovat narození dítěte. Říman se musel nechat zapsat do seznamu občanů po dosažení mužného věku. Bylo to z důvodu evidence pro účely vojenské služby, berní povinnosti, hlasování a voleb. Povinnost nahlašovat narození dítěte zavedl v Římě Marcus Aurelius. Dítě od této doby muselo být nahlášeno do 30 ti dnů po narození. Ve městech se hlásilo u perfekta státní pokladny, v provinciích v úřadovnách zřízených v sídle místodržitelství. Zmíněné úřady vydávaly průkazy, na kterých bylo uvedeno jméno občana a datum jeho narození.⁶⁴

⁶² Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 12 s.

⁶³ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 131 s.

⁶⁴ Ůrögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 126-129 s.

Římané kromě svého pravého jména užívali někdy také před známými a přáteli různé přezdívky a přízviska. Nesměli tím ale poškodit nikoho jiného. Pokud by se tak stalo, došlo by k tzv. „*falsum*“ (používání nepravého jména vlastního nebo příjmení). Tento zločin byl stíhán podle *lex Cornelia de falsis*⁶⁵ z roku 81 př. n. l. Trestem byl zákaz soužití s vlastními spoluobčany, ztráta občanství a majetku. Odsouzený odešel do vyhnanství. Kdyby se vrátil zpět, tak ho mohl kdokoli beztrestně zabít. Jinak tomu bylo u otroků, kteří vůbec nesměli používat odlišného jména než svého. Otrok o svém jménu nerozhodoval, protože patřilo do pravomoci jeho pána. Jedině pokud to pán svému otrokovi povolil, tak mohl užívat jméno jiné.⁶⁶

4. 2. Školství

O vyučování se stát nestaral, bylo tedy záležitostí soukromou.⁶⁷ Za důležité bylo považováno naučit se číst, psát a počítat. V bohatých rodinách byly děti často vyučovány otroky řeckého původu. Pokud si rodina nemohla takového otroka dovolit, posílala děti do škol.

První veřejná soukromá škola (*ludus*) byla v Římě otevřena v 5. století př. n. l.⁶⁸ Postupem času počet škol rostl. Vyučovalo se většinou v prostých přízemních místnostech (*tabernae*). Zařízení bylo velice jednoduché – děti seděly na dřevěných stoličkách nebo lavicích. Stoly v místnosti nebyly. Vyučování trvalo šest hodin. Pokud se konal trh (*nundinae*), tak vyučování nebylo. V polovině každého měsíce platili rodiče školné (*merces*).⁶⁹

Ve škole se kladl důraz na kázeň, učitel (*ludimagister*) mohl děti potrestat metlou či holí. Psát se děti učily na voskové tabule. Ryly písmena ostrým hrotem do měkkého vosku. Nástroj, kterým se písmena ryla do voskové tabule, se nazýval „*stilus*“.⁷⁰ Když se děti naučily lépe psát, nosily do školy brk, inkoust a papyrus.⁷¹

⁶⁵ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 160 s.

⁶⁶ Bartošek, M. Škola právního myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 91 s.

⁶⁷ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 127 s.

⁶⁸ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 133 s.

⁶⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 184 s.

⁷⁰ Odtud pochází naše slovo styl, i když už dnes znamená něco jiného. Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 133 s.

⁷¹ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 133 s.

Díky požadavkům na základní znalosti není celkem známo, že by v Římě byli negramotní lidé. Pokud však rodiče chtěli, aby jejich děti získaly hlubší vzdělání, tak je ve dvanácti letech nechali zapsat do jakési střední školy, do školy gramatiků. Zde se žáci učili o tvorbě řeckých a latinských básníků. Nezbytnou se pro vzdělance stala znalost řečtiny. Velké množství textů se žáci také museli naučit nazpaměť. Římské děti se musely naučit nazpaměť text Zákona XII desek, protože to byl základ římské právní vědy a Římané byli na svůj právní řád hrdí.⁷² Dále se ve škole gramatiků žáci učili psát básně, seznamovali se s literární historií, filosofií a dokonce i astrologií. Ke školní výuce patřila i hudební a tělesná výchova.

Každý Říman, který se chtěl věnovat veřejné činnosti, musel ovládat řečnické umění. Pokud mladým Římanům nestačily znalosti ze střední školy, mohli ve svém studiu pokračovat u nějakého významného rétora. To si ovšem žáci mohli dovolit jen tehdy, pokud na to měli rodiče potřebné finance. Do konce 2. století př. n. l. v Římě neexistovala škola rétoriky. Žáci ze zámožných rodin proto vstupovali do učení ke slavným státníkům nebo právníkům. Římané také rádi navštěvovali školy helénských učitelů v Římě nebo akademie v Řecku. Ke studiu těchto škol však bylo zapotřebí hodně peněz.⁷³ Od 2. století př. n. l. bylo studium zpřístupněno i Římanům z méně zámožných rodin a to tím, že byly v Římě otevřeny latinské školy rétoriky. Plebejové postupně tedy získávali vzdělání a vstupovali do politiky. To však narazilo na odpor bohatých vrstev. V roce 92 př. n. l. tedy cenzorové zakázali latinské rétorické školy v Římě. Toto opatření se ale dlouho neudrželo. C. Julius Caesar tyto školy opět obnovil. Pokud Říman dokončil rétorickou školu a chtěl se stát advokátem, tak pracoval u některého právního vědce či známého právníka. Vzdělával se také pomocí příruček, kterých bylo už na začátku císařství hodně.

Vzdělání bylo přístupné mužům i ženám. Výchova dívek probíhala hlavně doma a v obecných školách, kde se dívky učily základním znalostem. Ve

⁷² Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 134 s.

⁷³ Je nám například známo, že Cicero posílal svému synovi, který studoval v Athénách, osmdesát až sto tisíc sesterciu ročně. Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 135 s.

vzdělávání na dalších školách pokračovaly hlavně dívky z bohatých a významných rodin. Ostatní se věnovaly domácím pracím.⁷⁴

4. 3. Oblékání

4. 3. 1. Oblékání mužů

Způsob oblékání Římanů závisel na jeho sociálním zařazení a také na tom, k jaké činnosti měl oblek sloužit. Pokud například muž vykonával těžkou a namáhavou práci, opásal se kolem pasu pruhem látky. Jako běžné domácí oblečení sloužila dlouhá košile (*tunica*). Postupem času se pod tunikou začalo nosit spodní prádlo (*camisia, subucula*).⁷⁵ Barva tuniky se měnila podle toho, co bylo v příslušné době módní. Střih byl v podstatě pořád stejný – pohodlné oblečení bez rukávů, s otvorem na prostrčení hlavy. V pozdějších dobách přišla do módy tunika s rukávy.⁷⁶ Přes tuniku nosili Římané togu. Toga (*tegere*) znamená krýt, chránit. Jde o typický svrchní oděv římského občana a také o úřední roucho. Existovalo více druhů: Toga *purpurea* (nachová) byla odznakem krále, toga *picta* (nachová, zdobená zlatem) byla odznakem vojevůdce, toga *praetexta* (bílá s rudým lemem) byla odznakem vysokých magistrátů a kněží, toga *sordida* (tmavošedá), oblékali si ji obžalovaní, toga *virilis* (bílá), byla později pro jinochy.⁷⁷ Stala se tedy vnějším znakem důstojnosti. Byla vyrobena z vlněné látky a skládala se z jednoho pruhu tvaru obdélníku. Jedna jeho strana byla elipsovitě sestřižena. „*Tóga se při oblékání přehodila přes levé rameno tak, aby její dolní konec sahal oblékajícímu se pod kolena, druhý konec tógy se táhl napříč přes záda a přes pravý bok a obtočil se kolem pasu či přehodil přes levé rameno.*“⁷⁸ Nošení togy bylo povoleno římským občanům požívajícím občanských svobod. Své úřední věci si Říman mohl vyřizovat jen tehdy, měl-li togu na sobě. Do úředních místností vstupoval úředník, senátor i strana pouze v toze. Kromě úřadů byla toga nezbytným oblečením při všech slavnostních příležitostech. Kalkhoty (*bracae*) se u Římanů nikdy nevžily. Občas je nosili obyvatelé v severních

⁷⁴ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 135-136 s.

⁷⁵ Burian, J. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970, 137 s.

⁷⁶ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 201 s.

⁷⁷ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 268 s.

⁷⁸ Burian, J. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970, 137 s.

provinciích. Na nohou nosili Římané kožené boty (*calceus*). Jako domácí obuv sloužily sandále (*sandalia, soleae*), dále také *socus* - ty si Římané obouvali, když vstali z postele. Patriciové mohli nosit i vyšší střevíce z červené kůže, zdobené půlměsícem ze slonoviny. Pouze senátorům bylo povoleno nosit střevíce stejného střihu v černé barvě.⁷⁹

4.3.2. Oblékání žen

Oblečení římských žen bylo velice podobné mužskému odívání. *Stola* byla jakási tunika pro ženy. Vyznačovala se zdobeným dolním okrajem. Nesměly ji však nosit otrokyně a ženy s pochybnou pověstí.⁸⁰ *Palla* zase odpovídala mužské tóze, nosila se přehozená přes *stolu*. Ženy dále nosily spodní prádlo, které tvořila košile (*subucula*) a podprsenka (*mamillare*). Podprsenka byla pouze jednoduchá stužka (*fascia pectoralis*).⁸¹

Nebylo nutné, aby ženy nosily zvláštní šaty k různým příležitostem. Oblečení se naopak vyznačovalo tím, že bylo vcelku prosté. Ženy z bohatých rodin nosily různé drahé šperky a ozdoby. Do vlasů si dávaly diadém, dále se zdobily náhrdelníky, náušnicemi, náramky, prsteny, ozdobnými sponami apod. Je tedy zřejmé, že římské ženy svým oblečením, vkusem a doplňky vyjadřovaly i společenské postavení a to, do jaké rodiny patří. Například žena senátora nosila oblečení z kvalitních látek. Pokud šla na veřejnost, přehodila si přes ramena volný plášť (*palla*) a na nohou měla obuv z jemné kůže. Dále ji zdobily nejrůznější šperky a doplňky. O vkusu ženy svědčily dále přezky na šatech (*fibula*).⁸²

4.4. Bydlení

Nejstarším římským obydlím byla chýška s kruhovým půdorysem, krytá oblou nebo hřebenovou střechou. Později se začaly stavět domy pravoúhlé.⁸³ Charakteristický byl obdélníkový tvar a čtyři součásti domu: *vestibulum* (tvořilo vchod do domu), *cavaedium* (jinak řečeno atrium, bylo středem domu, šlo o hlavní a největší místnost), *tablinum* (bylo naproti vestibulu, vedly z něj dveře do

⁷⁹ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 204 s.

⁸⁰ Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 218 s.

⁸¹ Burian, J. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970, 137 s.

⁸² Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 205 s.

⁸³ Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 208 s.

dvora, v létě sloužilo i jako jídelna) a poslední částí byl dvůr.⁸⁴ Ve způsobu bydlení se odrážela sociální situace Římanů. Majetní lidé bydleli v přepychových sídlech, zatímco chudí měli jen stísněné byty. Otroci přebývali v malých komůrkách, ale mnohdy bylo jejich bydlení na lepší úrovni, než bydleli chudí svobodní lidé. Do římského domu (*domus*) se vcházelo z ulice, okna však do ulice nebyla. Světlo z ulice vcházelo do domu pouze malými otvory. V domech bohatých senátorů a zámožných občanů žilo přibližně čtyřicet osob – rodina a otroci. Jejich domy se neustále rozrůstaly, vybavení domů bylo čím dál luxusnější. Zdi se obkládaly mramorem nebo je zdobily nástěnné malby. Podlahy byly někdy mramorové, jindy vykládané barevnými kameny.

Zato činžovní domy pro chudé obyvatele rozhodně pohodlím ani přepychem neoplývaly. Dá se říci, že nájemníci měli pouze střechu nad hlavou a zdi, které je chránily před rozmary počasí. Pokud chtěl někdo byt, který poskytoval pohodlí a minimální přepych, musel zaplatit vysoké nájemné. Další rozdíl od soukromých domů byl v tom, že do činžovních domů se světlo a vzduch dostávalo z ulice. Nájemníci se nemohli uzavřít před vnějším světem jako bohatí majitelé soukromých domů. Činžovní domy byly často stavěny na menší ploše, než rodinné domy. Půdorys se pohyboval mezi 200 až 400 čtverečními metry. Výška místností v přízemí byla kolem šesti až sedmi metrů. Jednotlivá poschodí byla vysoká 3,40 – 4,80 metrů. Augustus a Traján stanovili maximální výšku činžovních domů, která byla 18 – 21 metrů, tedy 6 – 7 poschodí.⁸⁵ Zákony z doby Augustovy nepřipouštějí na veřejných prostranstvích zdivo silnější než půldruhé stopy.⁸⁶

4. 5. Povolání

Římané se zabývali hlavně polním hospodářstvím, považovali ho za důstojné zaměstnání svobodného občana.⁸⁷ Věnovali se také různým povoláním. Nejčastěji lidé pracovali jako řemeslníci, patřili sem např. malíři, valcháři, kovotepci, kameníci, hrnčíři apod. Jedno z nejrozšířenějších řemesel bylo

⁸⁴ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 123 - 124 s.

⁸⁵ Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 137 s.

⁸⁶ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 179-182 s.

⁸⁷ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 134 s.

valchářství. Valchář či jeho manželka přebírali oděvy k čištění, a pokud byly potrhané, tak je i vyspravili. Valchář za oděv ručil. Při jeho ztrátě či poškození, musel zaplatit náhradu. Jiní byli nádeníky (*mercenarii*), kteří vykonávali jakoukoli práci, aby měli na živobytí. Statkáři nejprve zaměstnávali nádeníky, ale později začali dávat přednost levné práci otroků, se kterými mohli nakládat dle své libosti. Docházelo tedy k tomu, že svobodní lidé přicházeli o práci. To bylo důvodem, proč Caesar uložil statkářům povinnost zaměstnávat minimálně jednu třetinu svobodných občanů.

V ulicích měli své krámky kupci. V prostých krámech byly pulty ze dřeva, v těch lepších pak z mramoru. Augustovský mír, hospodářská a právní stabilizace podpořily rozkvět obchodu. Později se objevilo bankéřství, které vzniklo z činnosti měničů peněz. Římské zákony nařizovaly bankéřům vést obchodní knihy. Zákon bankéřům dále ukládal povinnost předložit na vyzvání své obchodní knihy.

Někteří Římané pracovali jako úředníci. Byli to nejčastěji svobodní římské občané. Postavení dnešních ministrů měli císařští úředníci. Až do Hadriánovy reformy to byli rovněž propuštěnci. Stát měl kromě placených zaměstnanců i magistráty, kteří své funkce zastávali bezplatně. Římané se také mohli stát vojáky. Jejich výhodou bylo např. to, že se nemuseli starat o nájemné. Caesar stanovil, že se z jejich platu odečítala částka na stravování a na výstroj. Vysloužilí vojáci dostávali odbytné – menší usedlosti. Tuto praxi změnil Augustus, veteránům se začalo vyplácet 12000 sesterciů v hotovosti.⁸⁸

Dalším možným povoláním bylo herectví. Herců si římská společnost příliš nevážila.⁸⁹ Je to patrné např. ze skutečnosti, že senátorova dcera, vnučka nebo pravnučka se nemohla vdát nejen za propuštěnce, ale i za toho, kdo se věnoval hereckému řemeslu. Zákaz takového sňatku dokonce platil i v případě, že hercem nebyl sám ženich, ale jeho matka či otec.⁹⁰ Naopak dcera senátora, která

⁸⁸ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 162 s.

⁸⁹ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 229 s.

⁹⁰ „*Si senatoris filia neptis proneptis libertino vel qui artem ludicram exercuit cuiusve pater materve id fecerit, nupsert, nuptiae non erunt.*“ Albertus, K., Kriegeli, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 369 s.

by prodávala svoje tělo nebo se věnovala herectví, se mohla provdat i za propuštěnce, protože díky hanbě, kterou si tím způsobila, ztratila na své důstojnosti.⁹¹ Zákaz uzavřít manželství s propuštěnkou nebo ženou, jejíž rodiče byli herci, se vztahoval i na samotné senátory a jejich syny.

Vážené postavení ve společnosti měli velcí římsí právníci, pro které bylo charakteristické zdravé praktické myšlení a logická argumentace. Zákony se pořizovaly zpravidla o nejzávažnějších otázkách, v ostatních případech Římané zaujímalí stanoviska ke konkrétním právním případům. Poznatky z těchto stanovisek se pro pozdější generace staly obecně platnými právními zásadami a vzory.⁹² První psaný zákon byl vryt do dvanácti desek a stal se základem římského soukromého práva. Sepjatost soudnictví se životem zajišťovaly prétorské edikty. Poté, co prétor nastoupil do své funkce, uveřejnil právní zásady, dle kterých pak vykonával spravedlnost. Co se týče zastupování někoho před soudem, bylo dle zákona Lex Cincia⁹³ z roku 204 př. n. l. zakázáno přijímat za tuto činnost úplatu. Tento zákon byl velice často porušován, proto ho Augustus obnovil a usnesení senátu ukládalo obhájci zaplatit pokutu ve výši čtyřnásobku přijaté odměny. Claudius později toto nařízené zmírnil a stanovil nejvyšší hranici pokuty. Advokátů bylo v Římě mnoho. Jinak tomu bylo u lékařů. Po dlouho dobu v Římě nebyli, lidé se léčili sami. Až ve 3. století př. n. l. přišel do Říma řecký lékař. Počet lékařů postupem času rostl, lékařství se začalo specializovat na různé oblasti. Věnovali se mu muži i ženy. Ženy se stávaly převážně porodními bábami. Ve městech kromě výše zmíněných povolání působili také učitelé. Caesar, za účelem zvýšení jejich počtu, přiznal všem učitelům působícím v Římě občanská práva.⁹⁴

⁹¹ „*Senatoris filia, quae corpore quaestum vel artem ludicram fecerit aut iudicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit: nec enim honos ei servatur, quae se in tantum foedus deduxit.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus critics instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 370 s.

⁹² Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 166 s.

⁹³ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 159 s.

⁹⁴ Ürögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968, 167-171 s.

4. 6. Intimní život

V římské společnosti panovala monogamie. I přesto však mohl Říman hledat potěšení u jiných osob, než byla jeho manželka. Jedinou podmínkou bylo to, že se nesmělo jednat o svobodného člověka, ale o otroka či otrokyni.

Cizoložství manželky „*adulterium*“ se tvrdě postihovalo podle obyčejového práva. Podrobná úprava byla obsažena až v Augustově *lex Iulia de adulteriis* z roku 18 př. n. l.⁹⁵ Tento zákon stanovil trestní stíhání a právo otce beztrestně zabít dceru i jejího milence, pokud je přistihl při cizoložství ve svém domě nebo v domě svého zetě.⁹⁶ Jestliže chtěl být chráněn beztrestností, musel zabít oba – svoji dceru i jejího milence. Kdyby totiž zabil jen jednoho z nich, byl by stíhán podle Sullovy *lex Cornelia de sicariis et veneficiis*⁹⁷ z roku 81 př. n. l. pro vraždu člověka. Zákon vyžadoval stejný přístup k oběma viníkům. U otce se předpokládalo tak strašlivý hněv nad potupou cti, že ho mohlo ospravedlnit právě jen usmrcení obou milenců. Mohla však nastat situace, kdy otec doma přistihl provdanou dceru s milencem, a přestože se pokusil oba zabít, dcera zraněním nepodlehla a uzdravila se. Otázkou je, jak se na danou situaci pohlíželo, zda byl otec stíhán pro vraždu, nebo požíval beztrestnost. Otec jednal s úmyslem usmrtit oba viníky, dcera přežila pouhou náhodou. Rozhodoval proto otcův úmysl, přičemž bylo zřejmé, že pokud dceru několikrát probodl, zcela určitě ji usmrtit chtěl. Kdyby se otec o cizoložství pouze doslechl, mohl by pak do šesti měsíců podat veřejnou žalobu *accusatio adulterii*. Předpokladem pro žalobu byl rozvod manželství.⁹⁸

Co se samotných manželství týče, zprvu nevznikala z lásky, ale z ujednání rodičů o zasnoubení jejich dětí. Hlavním úkolem ženy bylo porodit muži dědice. Dále se od ženy vyžadovala věrnost a cudnost. Na cizoložné vztahy bylo pohlíženo tak, že špinily krev rodu. Muž, který se dozvěděl o nevěře své ženy,

⁹⁵ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 22 s.

⁹⁶ „*Quae in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 370 s.

⁹⁷ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 160 s.

⁹⁸ Bartošek, M. Škola právníckého myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 92 - 93 s.

měl právo potrestat jí i jejího milence. Takovým trestem mohla být i smrt, přinejmenším však zapuzení.

Díky postupné emancipaci se žena stává na sklonku republiky nezávislá. Dále se objevují milostné básně a lidé čím dál otevřeněji hovoří o lásce a o svých milostných trápeních. Intimní život se na konci republiky a v začátku císařství stává liberální. Mladí muži se zamilovávají do žen i svobodných chlapců, což je podle zákona zločinem.

Tomuto uvolňování a liberalizaci se snažil zabránit Augustus. Vydal za tímto účelem řadu zákonů o mravnosti, které ovšem moc úspěchu nepřinesly. Těmto zákonům se práce bude ještě podrobněji věnovat.

Od 2. století císařství se však mění pohled na manželství, rodinu a lásku. City se považují za běžné a ne za něco ponižujícího. V manželství se klade důraz na věrnost obou partnerů. Dochází také k odmítání a odsuzování homosexuality.⁹⁹

⁹⁹ Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 212-213 s.

IV. Manželství

Právník Modestinus definoval římské manželství jako závazek mezi mužem a ženou k celoživotnímu společenství podle božského i lidského práva.¹⁰⁰ Manželství (*matrimonium*) je tedy trvalé společenství mezi mužem a ženou.¹⁰¹ Podobným společenstvím je i konkubinát a *contubernium*. Nyní bude pozornost zaměřena pouze na manželství. O konkubinátu a *contuberniu* práce alespoň v základních rysech pojedná později.

1. Překážky manželství

Aby mohlo k uzavření manželství dojít, bylo třeba naplnit určité předpoklady. Manželství mohli uzavřít lidé, kteří byli dospělí, duševně zdraví, měli souhlas hlavy rodiny, museli projevit svou vůli manželství uzavřít a byla-li právem předepsaná forma, bylo nutné jí dodržet.

Existovaly dva druhy překážek uzavření manželství:

1. 1. Absolutní překážky

Absolutní překážky znemožňovaly uzavření každého manželství, vylučují tedy manželství vůbec, s jakoukoli osobou. Patří sem otroci, cizinci bez *connubia*, nedospělci, duševně nemocní, impotenti a kleštěnci, provdané ženy a ženatí muži.¹⁰²

Otakar Sommer ve své učebnici Soukromého práva římského dále uvádí, že absolutní překážkou byli za principátu vojíni po dobu výkonu vojenské služby. Ohledně překážky neplodnosti říká, že absolutně nezpůsobilí k manželství jsou *castrali*, nikoli nutně *spadones*.

Karol Rebro označuje za absolutní překážku ještě období smutku vdovy.

¹⁰⁰ „*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.*“ Blaho P., Vaňková, J. Corpus Iuris Civilis. Digesta. Bratislava, 2008, 500 s.

¹⁰¹ „*Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuam consuetudinem vitae continens.*“ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones . 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 48 s.

¹⁰² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C .H. Beck, 1995, 136 s.

- Otroci

K uzavření manželství musel člověk disponovat stavem svobody (*status libertatis*). Pro římskou společnost bylo typické nerovné postavení obyvatel. Existovaly dvě hlavní skupiny: obyvatelé svobodní (*liberi*) a otroci (*servi*). Svobodní obyvatelé se ještě dělili na ty, kteří se svobodní narodili (*ingenui*) a na ty, kteří byli na svobodu propuštěni (*libertini*).¹⁰³

Otok byl považován za věc, nebyl nositelem práv a povinností, nýbrž jen jejich předmětem. Nemohl proto ani uzavřít manželství a neměl nárok na rodinný život. Otokem se člověk buď už narodil, nebo se jím mohl stát v průběhu života. Dítě otrokyně bylo vždy automaticky také otrokem, bez ohledu na to, kdo byl jeho otcem. Jedinou výjimkou mohla být situace, kdy otrokyně byla před porodem alespoň po krátkou dobu svobodná. Svobodný člověk se otrokem stával válečným zajetím. Pokud se tak stalo, ztratil svá práva, došlo k tzv. *capitis deminutio maxima*.¹⁰⁴ Zároveň zaniklo i jeho manželství. Pro případ, že se člověk ze zajetí navrátil, existovalo právo návratu (*ius postliminii*). Díky němu mohlo dojít k obnovení jeho práv. Kdyby člověk v zajetí zemřel, mělo se za to, že zemřel už v okamžiku jeho zajetí. Otokem se svobodný člověk dále mohl stát např. pro dluhy, pro podvod, za trest, za opakované neuposlechnutí apod.¹⁰⁵ Od vydání Poeteliova zákona nesměl být římský občan zotročen na území římského státu.¹⁰⁶

Z výše popsaného tedy vyplývá, že sňatky otroků byly zakázány. Stejně tak nesměla manželství s otrokem uzavřít ani osoba svobodná. Pokud však spolu trvale žili, pak se jejich soužití označovalo *contubernium*. Šlo o jakési „otrocké manželství“, které ovšem nemělo žádné právní následky a bylo závislé na vůli majitele otroka. Nezakládalo dokonce ani práva z kognace, ta ale mohla být po eventuálním propuštění na svobodu překážkou manželství. Pokud pomineme *senatusconsultum Claudianum*, kdy svobodné ženě hrozilo zotročení za to, že

¹⁰³ „*Uxorem libertam suam manumissori, si non sit ex his personis, quae specialiter prohibentur, ducere nou est interdictum, et ex eo matrimonio iustos patri filios nasci, certissimum est.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. *Corpus Juris Civilis. Brevibusque adnotationibus criticis instructum.* Pars prior. Impressio septima. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1856, 296 s.

¹⁰⁴ Sommer, O. *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky.* Praha, 1933, 182 s.

¹⁰⁵ Rebro, K., Blaho, P. *Římské právo. 3. vydání.* Bratislava, 2003, 158-159 s.

¹⁰⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. *Římské právo. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 1995, 63 s.

tříkrát neuposlechla pána otroka a nepřerušila s otrokem soužití, tak první úpravu otrockého manželství nalezneme až v době vlády Konstantina Velikého. Císař doporučil, aby se k otrockým rodinám přihlíželo, a pokud to lze, tak aby nedocházelo k oddělování dětí od jejich rodičů.¹⁰⁷

- Cizinci

V Římě platil princip personality. Znamenalo to, že práva a povinnosti plynoucí z římského státního zřízení a z římského právního pořádku byla přiznána a vztahovala se jen na římské občany (*cives Romani*). Proto bylo římské občanství (*status civitatis*) důležité. Člověk ho mohl získat narozením, udělením nebo propuštěním na svobodu. Ztratit ho mohl prostřednictvím *capitis deminutio media* (nabytí nové osobnosti podle práva nové obce).¹⁰⁸ Jedním ze základních práv římského občana bylo *connubium*, které představovalo oprávnění uzavřít manželství. Cizinci (*peregrini*) neměli způsobilost k právům, která byla vyhrazena pro římské občany, proto tímto oprávněním nedisponovali. Pokud ho chtěli získat, vyžadovalo se zvláštní povolení.¹⁰⁹

Specifické postavení přiznávali Římané Latinům, kteří byli bezprostředními sousedy Říma. Jejich kultura byla velice podobná římské. Latinům bylo dovoleno se v Římě usazovat, mohli zastávat i některé úřady a mohli s římskými občany uzavírat manželství.¹¹⁰ Obyvatelé římského státu tedy měli různá právní postavení. Záleželo na tom, zda patřili k římským občanům, k cizincům, nebo k Latinům. Ke sjednocení jejich postavení došlo konstitucí císaře Karakally z roku 212 (*Constitutio Antoniniana*).¹¹¹

- Nedospělci

Věk byl ohledně uzavírání manželství důležitý z toho důvodu, že muž a žena měli být ke sňatku zralí. Osoby nedospělé uzavírat manželství nemohly.

¹⁰⁷ Hrdina, A., Dostálík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 48-49 s.

¹⁰⁸ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 182 s.

¹⁰⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 79 s.

¹¹⁰ Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 162 s.

¹¹¹ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 173 s.

Dospělost se posuzovala různě. Ve starých dobách se chlapec stal dospělým tím, že přijal mužskou tógu (*toga virilis*) místo dřívějšího chlapeckého oděvu (*toga praetexta*). Věk nebyl pevně stanoven, záleželo to na vůli příbuzných. Sabiniani pokládali chlapce za dospělého, jakmile pohlavně dospěl. Prokuliáni stanovili, že se chlapec stane dospělým, jakmile dovrší čtrnáct let. Právnick Priscus k dospělosti požadoval věk čtrnáct let a pohlavní vyspělost. Podle Justiniana je chlapec dospělý ve čtrnácti letech. Dívky byly považovány za dospělé od dvanácti let.¹¹²

- Duševně nemocní, impotenti a kleštěnci, provdané ženy a ženatí muži.

Duševně nemocní lidé (*furiosi*)¹¹³ nemohli uzavírat manželství. Duševní choroba (*furor*) vylučovala jejich právní způsobilost. Manželství dále nemohli uzavírat impotenti a kleštěnci (*spadones, castrali*), tedy ti, kteří nebyli schopni zplodit dítě. Tato vada mohla být způsobena tělesnou vadou nebo vykleštěním.¹¹⁴ Tito jedinci by nemohli naplnit účel manželství a založit tak rodinu. Ohledně provdaných žen a ženatých mužů platil zákaz bigamie (*binæ nuptiæ*)¹¹⁵, kdy nebylo možné, aby měl muž dvě manželky, nebo žena dva manžely.

- Období smutku

Další překážkou uzavření manželství bylo období smutku, které musela dodržet žena po smrti svého manžela. Mohlo by se zdát, že důvodem bylo uctění jeho památky, ale pravděpodobněji byl účel tohoto období jiný. Mělo v něm dojít k odstranění případných sporných otázek ohledně určování otcovství. Potvrzuje to fakt, že období smutku musela dodržovat pouze žena. Pro muže žádná taková překážka stanovena nebyla. Období smutku trvalo deset měsíců po smrti manžela.¹¹⁶ Kincl, Urfus, Skřejpek označují toto období za smuteční rok (*annus luctuus*).

¹¹² Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl první. 7. vydání. Bratislava, 1929, 80 s.

¹¹³ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 118 s.

¹¹⁴ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 256 s.

¹¹⁵ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 47 s.

¹¹⁶ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 465 s.

1. 2. Relativní překážky

Tyto překážky znemožňovaly manželství pouze s určitou osobou. Některých sňatků bylo tedy nutné se vyvarovat. Muž nemohl pojmout za manželku každou ženu.¹¹⁷ Do relativních překážek patří pokrevní příbuzenství, agnace a švagrovství, rozdíly ve stavu, poručenství, rozdíly v náboženství, trestný čin.

- Pokrevní příbuzenství (*cognatio*)

V přímé linii je manželství vyloučeno naprosto, v linii pobočné jen do určitého stupně příbuzenství.¹¹⁸ Nejprve bylo vyloučeno do 7. stupně, později do 4. stupně. Za vlády císaře Claudia (1. stol. n. l.) došlo k částečnému uvolnění ve 3. stupni, kdy bylo možné oženit se s dcerou bratra, pro dceru sestry to však neplatilo. Císař Claudius toto opatření učinil, aby se mohl oženit se svou neteří Agrippinou.¹¹⁹ Za Justiniána došlo k obnovení zákazu pro celý 3. stupeň bez rozdílů.¹²⁰

Zákaz sňatků mezi pokrevními příbuznými je obsažen např. v Gaiových Institucích¹²¹ a v Justiniánských Institucích¹²². Je zde stanoveno, že nelze uzavřít manželství mezi osobami, které jsou vůči sobě v postavení rodičů a dětí (otec s dcerou, matka se synem), dále také prarodičů a vnuků (děda a vnučka, babička a vnuk). Kdyby tyto osoby uzavřely manželství, pak by se jednalo o zakázané a krvesmilné manželství.¹²³

¹¹⁷ *Non tamen omnes nobis uxores ducere licet, nam a quarundam nuptiis abstinere debemus.* Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 54 s.

¹¹⁸ „*Inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognatione iunguntur, est quaedam similis observatio, sed non tanta.* Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 54 s.

¹¹⁹ „*Fratris filiam uxorem ducere licet, idque primum in usum venit, cum divus Claudius Agrippinam fratris sui filiam uxorem duxisset, sororis vero filiam uxorem ducere non licet.*“ Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 54 s.

¹²⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 136 s.

¹²¹ Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 55 s.

¹²² Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 49 s.

¹²³ *Inter eas enim personas quae parentum liberorumve locum inter se optinent, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, veluti inter patrem et filiam, vel inter matrem et filium, vel inter avum et neptem, et si tales personae inter se coierint, nefarias et incestas nuptias contraxisse dicuntur.* Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 54 s.

Obdobně to platí i u příbuzných v pobočné linii. Nebylo tedy možné, aby manželství uzavřel bratr se sestrou. Nerozhodovalo přitom, zda pocházeli oba od stejného otce a od stejné matky (sourozenci plnorodí), nebo pocházeli od jednoho z nich (sourozenci polorodí). Zákaz manželství platil i pro strýce a jeho neteř a pro tetu a jejího synovce. Stejně tak bylo zakázané, aby člověk uzavřel manželství s vnučkou svého bratra či své sestry. Zákaz sňatků ale neplatil pro bratrance a sestřenice, těm bylo uzavření manželství povoleno.¹²⁴

Adopce

Příbuzenství mohlo být založeno i adopcí.¹²⁵ Adoptovat mohl pouze starší mladšího. Důvod byl prostý, adopce měla nahradit přírodu a v té není možné, aby byl syn starší než otec. Věkový rozdíl mezi tím, kdo adoptuje a tím, kdo je adoptován, musel být minimálně 18 let.¹²⁶ Pravidla ohledně uzavírání manželství byla upravena právě i pro případ adopce. Ten, kdo si adoptoval dítě, nemohl s ním později uzavřít manželství. Tento stav trval dále i po zániku adopce. Manželství nebylo možné uzavřít ani se svou adoptivní vnučkou nebo adoptivním vnukem.

Jestliže muž adoptoval dceru, pak bylo jeho synovi zakázáno, aby se s ní oženil. Nebylo tedy možné, aby tito nevlastní sourozenci vstoupili do manželství. Pokud ale došlo ke zrušení adopce emancipací, překážka odpadla a sňatek mezi nimi být uzavřen mohl.¹²⁷

Pokud se ovšem žena stala adoptivní dcerou otce, tak si jeho syn mohl vzít za manželku dceru této adoptivní dcery. Důvodem bylo, že její dcera nebyla s otcovým synem spojena ani podle přirozeného, ani podle civilního práva.

¹²⁴ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 51 s.

¹²⁵ „*Non solum tamen naturales liberi secundum ea quae diximus in potestate nostra sunt, verum et hi quos adoptamus.*“ Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 66 s.

¹²⁶ „*Minorem natu non posse maiorem adoptare placet: Adoptio enim naturam imitatur et pro monstro est, ut maior sit filius quam pater. Debet itaque is, qui sibi per adrogationem vel adoptionem filium facit, plena pubertate, id est decem et octo annis praecedere.*“ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 56 s.

¹²⁷ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 51 s.

Dále bylo zakázáno uzavřít manželství s adoptivní tetou z otcovy i z matčiny strany.¹²⁸

- *Agnatio* a švagrovství

Agnatio byla relativní překážkou ve stejném rozsahu jako kognace, v pobočné linii však jenom po dobu, co trvala.¹²⁹

*Adfinitatis quoque veneratione quarundam nuptiis abstinere necesse est.*¹³⁰

Švagrovství (*affinitas*) znamenalo příbuzenství mezi jedním z manželů a blízkými pokrevními příbuznými druhého manžela (nejde tedy o vztah příbuzných obou manželů navzájem). Pokud manželství skončilo, skončilo i *affinitas*. Jako překážka manželství však trvá i nadále.¹³¹

Nebylo dovoleno uzavřít manželství s nevlastní dcerou, snachou, tchýní a nevlastní matkou. Co se týče zákazu sňatků s nevlastní dcerou a snachou, z pohledu švagrovství jde o situaci, kdy nevlastní dcerou nebo snachou dříve byla, ale už není. Došlo tedy k zániku příbuzenství. Pokud by ještě nevlastní dcerou nebo snachou byla, nebylo by důvodem pro zákaz uzavření manželství švagrovství, nýbrž zákaz bigamie – nelze, aby měl muž současně dvě manželky, jak by k tomu došlo, pokud by se oženil se svou stávající nevlastní dcerou. Stejný případ by byl u stávající snachy, která je manželkou syna a není tudíž možné, aby se zároveň stala i manželkou otce.¹³²

Pro zákaz uzavřít manželství s tchýní nebo s nevlastní matkou, platí toto pravidlo také až po zániku švagrovství. Není totiž možné, aby muž uzavřel manželství se svojí současnou nevlastní matkou, která je ještě provdaná za jeho otce. Důvodem je zákaz, aby žena měla dva muže. Totožným případem by byl i sňatek s tchýní.¹³³

¹²⁸ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 51 s.

¹²⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 136 s.

¹³⁰ Manželství s určitými ženami je třeba se vyhnout také z úcty před švagrovstvím. Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 53 s.

¹³¹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 25 s.

¹³² Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 53 s.

¹³³ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 53 s.

Zákaz uzavírat manželství mezi výše uvedenými osobami platil tedy i po zániku právního důvodu, který příbuzenství založil.

Švagrovství bránilo manželství pouze v přímé linii. Chyběly i právní sankce za porušení. Až v období absolutního císařství začal platit zákaz uzavřít manželství s bývalou manželkou bratra nebo manželčinou sestrou. Stejně jako tomu bylo u pokrevního příbuzenství, byla i zde manželství uzavřená navzdory zákazům považována za krvesmilná (*incestae et nefariae nuptiae*).¹³⁴

- Rozdíly ve stavu

Tato překážka zabraňovala uzavření manželství mezi patriciji a plebeji (tedy mezi původními plnoprávními občany a přistěhovalci). Tento zákaz byl obsažen ještě v Zákoně XII desek. Zrušen byl roku 445 př. n. l. Kanulejovým zákonem (*lex Canuleia*).¹³⁵

Další snahy o omezení volnosti uzavírání manželství se projeví ve významných zákonech, které vydal Oktavián Augustus. Byly vydány dva zákony o manželství. Prvním zákonem byl *lex Iulia de maritandis ordinibus* z roku 18 př. n. l., druhým zákonem pak byl *lex Papia Poppaea* z roku 9 n. l. Dále byl vydán zákon o cizoložství, který se nazýval *lex Iulia de adulteriis* z roku 18 př. n. l.¹³⁶

Zákony o manželství obsahovaly zákaz uzavírání manželství mezi svobodnými muži (*ingenui*) a senátory s některými ženami. Ženami, na které se zákaz uzavření manželství vztahoval, byly prostitutky, kuplířky, herečky, propuštěnky. Přičemž svobodní muži se nesměli oženit právě s bezectnými ženami, senátoři nesměli uzavřít manželství s propuštěnkami, herečkami a dokonce i s dcerami herců. Zpočátku se za takové porušení neukládala sankce v podobě neplatnosti manželství, tu zavedl pro senátory až Marcus Aurelius. Za Justiniána došlo ovšem k odstranění všech těchto zákazů. Sám císař si totiž vzal za manželku tanečnici z cirkusu.¹³⁷

¹³⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 136 s.

¹³⁵ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 158 s.

¹³⁶ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 164 s.

¹³⁷ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 137 s.

Kromě výše popsaných zákazů zákony obsahovaly i povinnost uzavřít manželství. Muži tuto povinnost měli od pětadvaceti do šedesáti let, ženy od dvaceti do padesáti let. Výjimkou bylo, pokud už porodily nebo zplodily alespoň tři děti. Ti, kteří byli bezdětní a neměli manžela či manželku, čekala sankce, která se odrážela v dědickém právu.¹³⁸

Zákon o cizoložství postihoval smilstvo s počestnými svobodnými ženami.

- Poručenství

Poručenství (*tutela*) bylo také překážkou manželství. Poručníkovi nebylo povoleno, aby uzavřel manželství se svojí poručenkou.¹³⁹ Poručníci měli své poručenky pouze ochraňovat a dohlížet na ně. Kromě toho se s poručenkou nesměl oženit ani poručíkův syn. Důvodem bylo to, že si poručník nesměl ulehčovat složení účtů z poručenské správy.¹⁴⁰

- Rozdíly v náboženství

Rozdíl v náboženském vyznání nebyl překážkou pro uzavření manželství po celou dobu trvání římské společnosti. Tato překážka vyvstala až za doby pozdního císařství, kdy nebylo dovoleno uzavírat manželství mezi křesťany a židy.¹⁴¹

- Trestný čin

Nejednalo se o trestný čin obecně, ale o konkrétní trestné činy. Prvním byl trestný čin únosu, který zakládal překážku uzavření manželství mezi únoscem a unesenou. Druhým byl trestný čin cizoložství, který zase zakazoval uzavření manželství mezi těmi, kteří se ho dopustili (stanovila to *Lex Iulia de adulteriis*).¹⁴²

¹³⁸ Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 170 - 171 s.

¹³⁹ Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 171 s.

¹⁴⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 137 s.

¹⁴¹ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 461 s.

¹⁴² Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 462 s.

Kromě vyjmenovaných překážek existovaly i další. Jednou z nich byl např. zákaz uzavírání manželství mezi úředníky v provinciích s domorodými ženami.¹⁴³ Takový úředník nemohl pojmout za manželku ženu, která se v provincii narodila nebo na jejím území bydlela. Pouhé zasnoubení se s ní však zakázané nebylo.¹⁴⁴ Důvod tohoto zákazu tkví ve svobodě rozhodování, kterou římské manželství předpokládalo u obou partnerů. Zde by mohla chybět, protože vysoký úředník nebo vojenský hodnostář by díky svému vlivu a moci mohl ženu (zvláště bohatou) ke sňatku donutit. To odporovalo státním zájmům, proto po dobu výkonu funkce v provincii nebyl sňatek s tamními ženami povolený. Pokud by i přes tento zákaz bylo takové manželství uzavřeno, jednalo by se o *matrimonium non iustum*, které mělo při porovnání s *matrimonium iustum* řadu nevýhod. Jednou z nejpodstatnějších bylo to, že po sobě manželé nesměli dědit. Z toho se však připouštěla výjimka. Je možné si ji ukázat na příkladu manželství prefekta s dívkou z provincie, která by byla mladší pětadvaceti let. Tato dívka by dědit směla i přes obecný zákaz, protože díky jejímu nízkému věku byla považována za důvěřivou osobu, kterou bylo možné snadno přimět ke sňatku.¹⁴⁵

2. Typy manželství

Prvním základním typem manželství bylo *matrimonium iustum* (*legitimum*). Toto manželství mezi sebou uzavírali římstí občané nebo cizinci, kteří měli *ius connubii*. Mohli ho tedy uzavřít všichni ti, kteří *connubium* disponovali. *Matrimonium iustum* se řídilo podle *ius civile*.¹⁴⁶ Pouze z tohoto typu manželství jsou děti *justi patris filii, ingenui* a dostávají se do moci *pater familias*. Postavení manželky pak záviselo na tom, zda se podrobila moci manžela.¹⁴⁷ Z tohoto hlediska se rozlišovalo *matrimonium cum in manum conventione* (přísné manželství) a *matrimonium sine in manum conventione* (volné manželství).

¹⁴³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 137 s.

¹⁴⁴ *Si quis officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamvis sponsare non prohibeatur, ita scilicet, ut, si post officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere arris tantummodo redditis quas acceperat.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 369 s.

¹⁴⁵ Bartošek, M. Škola právního myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 114 - 115 s.

¹⁴⁶ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 364 s.

¹⁴⁷ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 163 s.

2. 1. *Matrimonium cum in manum conventione*

V tomto typu manželství se manželka podrobovala moci svého manžela.¹⁴⁸ Podrobení se moci manžela bylo možné učinit několika způsoby – *confarreatio*, *coemptio*, *usus*. Vstupem do rodiny se stávala *mater familias*, ve vztahu ke svému manželovi zaujímala postavení *filiae loco*, ve vztahu ke svým dětem pak byla *sororis loco*. Šlo o nejstarší typ římského manželství, ve kterém měl muž nad svojí manželkou rozsáhlé pravomoci a moc (*manus*).

Co se týče podrobnějšího pojednání o *matrimonium cum in manum conventione*, viz. III. kapitola – Postavení muže a ženy, která se tímto typem manželství již zabývala.

2. 2. *Matrimonium sine in manum conventione*

Zde se jednalo o novou formu manželství, o tzv. manželství volné, které převládlo již na sklonku republiky.¹⁴⁹ K jeho vzniku došlo díky rozvoji společnosti. Postupem času mohlo zastaralé *matrimonium cum in manum conventione* obstát už jen těžko. *Matrimonium sine in manum conventione* bylo manželství, ve kterém se neměnilo právní postavení muže ani ženy. Manželka (*uxor*) se nepodrobila moci svého manžela, manželovi vůbec nevznikla nad manželkou *manus* a manželka ani nevstupovala do jeho rodiny.¹⁵⁰ Pokud tedy měla otce, pak zůstávala součástí své původní rodiny. Jestliže otce již neměla, zůstávala *sui iuris*.¹⁵¹ Děti, které se v takovém manželství narodily, vstupovaly pod moc svého otce a staly se jeho agnáty. Manželka se však agnátkou svých dětí nestala, protože zůstala v původním agnátském vztahu.

Jestliže se žena vdala a zůstala zároveň pod mocí svého otce, tak nad ní otec nadále mohl vykonávat různá práva s tím spojená. „*Otec bude mít totiž nadále k dispozici právní prostředky proti každému, kdo by jeho moc nad dcerou rušil, např. tím, že by mu dceru zadržoval. A tyto prostředky, otcova vindikační*

¹⁴⁸ Heyrovský, L., Sommer, O., Vážný, J. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 459 s.

¹⁴⁹ Heyrovský, L., Sommer, O., Vážný, J. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 459 s.

¹⁵⁰ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 364 s.

¹⁵¹ Heyrovský, L., Sommer, O., Vážný, J. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 459 s.

žaloba, stejně jako praetorské interdikty „*de liberis exhibendis, ducendis*“ budou účinné nejen proti osobám třetím, ale i proti dceřině manželovi. Teprve za Diokleciána (284-305) byl do této spíše logické než rozumné úpravy udělán průlom a pro manžela se vyhlášovalo „*interdictum de uxore exhibenda et ducenda*“, účinné i proti nositeli moci otcovské.¹⁵²

U *matrimonium sine in manum conventione* bylo dále typické, že proti sobě manželé nemuseli svědčit. Nesměli navzájem vůči sobě použít žalobu infamující nebo žalobu poenální.

Snoubenci měli tedy na výběr, jaké z výše uvedených typů manželství si zvolí. Je však nutné říci, že s postupem času se čím dál častěji uzavírala manželství volná. Přísná manželství ubývala a za císařství se vyskytovala jen zcela ojediněle. Za Justiniána se pak pojem *manus* nadobro vytratil.¹⁵³

Druhým typem manželství bylo *matrimonium iuris gentium*. Pro tento typ manželství bylo charakteristické, že šlo o manželství bez *connubia*. Uzavírali ho tedy Římané a cizinci, kteří nedisponovali *connubiem*.¹⁵⁴ *Matrimonium non iustum (matrimonium iuris gentium)* nebylo rovnocenné s *matrimonium iustum*. Jednalo se sice o pravé manželství, avšak nižšího druhu. To znamená, že bylo ve společnosti akceptováno, ale nemělo stejné právní účinky, jako mělo *matrimonium iustum*.

Pokud se z takového manželství narodily děti, pak nad nimi jejich otcí nevznikla otcovská moc (*patria potestas*) dle civilního práva. Otcovská moc mohla vzniknout výjimečně, jestliže by otec spolu s dětmi získali římské občanství.¹⁵⁵ Otec se nestal ani agnátem svých dětí.

¹⁵² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 134 s.

¹⁵³ Heyrovský, L., Sommer, O., Vážný, J. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 459 s.

¹⁵⁴ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 164 s.

¹⁵⁵ Hrdina, A., Dostálík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 44 s.

3. Zasnoubení

Před samotným uzavřením manželství se většinou konaly zasnuby (*sponsalia*).¹⁵⁶ Jednalo se o vzájemný slib vstoupit v budoucnu do manželství. Dle práva společného latinským obcím se užívalo formálního aktu vzájemných sponzí. U Římanů nebyla *sponsalia* nikdy právně závazná a žalovatelná.¹⁵⁷ Zasnoubení bylo možné libovolně zrušit jednostranným odstoupením, bez povinnosti poskytnout náhradu škody. V pozdním právu pouze platilo, že pokud byl dán závdavek (*arrha sponsalicia*), tak ho strana, která zasnoubení zrušila, ztrácí. Podle práva starých Latinů, u nichž se zasnoubení provádělo také sponsemi, platilo, že pokud jedna strana své slovo porušila, náležela druhé straně peněžitá náhrada škody.¹⁵⁸ V právu klasickém se zasnoubení stalo neformálním slibem snoubenců: „*Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia.*“¹⁵⁹ Zásnuby představovaly pouze dohodu, že spolu určitá žena s určitým mužem v budoucnu uzavřou manželství. Byly nepovinné, bez předepsané formy, mohli je uzavřít i nedospělci.¹⁶⁰ Z toho je zřejmé, že jim Římané nepřikládali nikterak důležitý význam. I u institutu zasnoubení se projevovala moc *pater familias* a to hned dvojím způsobem. K zásnubám byl vyžadován jeho souhlas¹⁶¹ a zároveň byl nadán pravomocí zasnoubit svoji dceru i proti její vůli.¹⁶² Jestliže byla dcera proti své vůli zasnoubena, nemohla s tím prakticky nic dělat. Odporovat takovému zasnoubení mohla jen tehdy, jestliže se jejím snoubencem stala *persona turpis*

¹⁵⁶ „*Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 367 s.

¹⁵⁷ Kincl, J., Urfus, V. Římské právo. Praha: Panorama, 1990, 179 s.

¹⁵⁸ Heyrovský, L., Sommer, O., Vážný, J. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 462 s.

¹⁵⁹ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 367 s.

¹⁶⁰ „*In sponsalibus contrahendis aetas contrahentium definita non est ut in matrimoniis.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 367 s.

¹⁶¹ „*Si nuptiis pater tuus consensit, nihil oberit.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Brevibusque adnotationibus criticis instructum. Pars prior. Impressio septima. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1856, 295 s.

¹⁶² Pokud se dcera otcově vůli nepřičila, předpokládalo se, že souhlasí. Blaho, P., Vaňkovská, J. Corpus Juris Civilis. Digesta. Bratislava, 2008, 498 s.

(někdo potupný, nečestný, se špatnou pověstí způsobující faktické snížení cti apod.).¹⁶³

Zásnuby neenesly v římském právu skoro žádné právní důsledky. Pro jejich zrušení nebyla předepsána pravidla, zrušit je mohla jakákoli ze stran. Závazek ze zásnub nebylo možné žalovat. Nebylo ani dovoleno požadovat náhradu škody, ke které došlo v případě, že jeden ze snoubenců zasnoubení zrušil a druhý na splnění závazku spoléhal.¹⁶⁴ I kdyby se pro případ jednostranného zrušení zasnoubení sjednala konvenční pokuta, nebylo by možné ji vymáhat. Takové jednání totiž bylo považováno za jednání *contra bonos mores* (proti dobrým mravům). „Žalujícímu bude stát v cestě námitka zlého úmyslu, protože zdá se být nečestné spoutat sňatky ať již sjednané nebo budoucí poutem pokuty.“¹⁶⁵ Jedna sankce za zrušení zásnub se v římském právu přesto vyskytovala. Šlo o institut *arrha sponsalicia*.

- *Arrha sponsalicia*

Bývalo zvykem, že při zasnoubení dával jeden partner druhému zásnubní závdavek. Ten sloužil jako záruka za dodržení závazku. Pokud pak zásnuby zrušil ten, kdo závdavek přijal, byl povinen vrátit dvojnásobek (*duplum*). Jestliže došlo ke zrušení zásnub ze strany toho, kdo závdavek daroval, mohl si ho druhý ponechat.¹⁶⁶

Otakar Sommer upozorňuje, že *arrha sponsalicia* je nutné odlišovat od darů mezi snoubenci, které byly obvyklé už ve starší době. „*Jsou to res simpliciter donatae a zrušení zasnoubení není důvodem odvolání takových darů, leč by se darování stalo pod výminkou budoucího sňatku. V právu poklasickém se tato výminka u každého darování mezi snoubenci presumuje. Strana, která zavinila zmaření manželství, pozbývá nároku na vrácení daru. Bylo-li zasnoubení*

¹⁶³ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 273 s.

¹⁶⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 137 s.

¹⁶⁵ Dostálík, P. Texty ke studiu římského práva soukromého. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 33 s.

¹⁶⁶ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 44 s.

uzavřeno a jeden ze snoubenců zemřel, mají se dary ze strany snoubenky vrátit jen jednou polovinou, ze strany snoubencovy však i v tomto případě plně.“¹⁶⁷

4. Vznik manželství

Pro vznik manželství se vyžadoval souhlas všech zúčastněných, tedy těch, kteří do manželství vstupovali, a toho, pod čí otcovskou moc náleželi.¹⁶⁸ Římané pohlíželi na manželství jako na společenskou skutečnost, které přiznávali právní účinky. Šlo hlavně o skutečné životní společenství muže a ženy s manželským povědomím a náklonností (*affectio maritalis*). Manželské povědomí bylo předpokladem nejen vzniku manželství, ale i jeho trvání.¹⁶⁹ V tomto smyslu tedy manželství bylo hlavně záležitostí soukromou a neformální. To se projevovalo již ve způsobu uzavření manželství, kdy nebyla předepsána žádná forma. Nikde tedy nebylo stanoveno, jak přesně má k uzavření manželství dojít. K uzavření manželství mezi mužem a ženou stačilo, když žili ve společné domácnosti a navzájem na sebe nahlíželi jako na svého manžela a manželku. Forma uzavření manželství zcela jistě závisela i na majetnosti a společenském postavení rodin snoubenců. Sňatky vyšších vrstev provázely velké nákladné oslavy a vzývání božstev. Božstva se vzývala z toho důvodu, aby obklopila nový manželský pár a přinesla jim štěstí a plodnost.¹⁷⁰ To platilo jak u volného, tak u přísného typu manželství. U přísného manželství ovšem existovaly již výše zmíněné tři typy podrobení se moci manželově – *confarreatio*, *comptio a usus*.

Pro volné manželství platilo pravidlo, že manželství nezakládá soulož, ale souhlas („*Non concubitus, sed consensus facit nuptias*“).¹⁷¹ To znamená, že k uzavření manželství stačilo, když snoubenci jakýmkoli způsobem projevili svůj souhlas se sňatkem.

¹⁶⁷ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 166 s.

¹⁶⁸ „*Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 369 s.

¹⁶⁹ Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 170 s.

¹⁷⁰ Goodman, M. Řím a Jeruzalém. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, 173 s.

¹⁷¹ Hrdina, A., Dostálík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 45 s.

Svatby se nekonalý ve dnech, kdy se pořádaly slavnosti a ve dnech smutečních (celý květen, první polovina března a června). Večer před konáním svatby nevěsta odložila lemovanou togu a obětovala své hračky domácím bůžkům.¹⁷²

V den svatby se nevěsta oblékla do zvláštní bílé řasené tuniky (*tunica recta, regilla*) podkasané vlněným pásem. Dále ji zdobil závoj červenožluté barvy (*flammeum*), který kryl hlavu i obličej a šafránově žluté střevice. Vlasy byly spletené do šesti pletenců a na nich byl věnec z kvítí, které si nevěsta sama nasbírala.¹⁷³

Svatební obřad probíhal často tak, že starosvata (*pronuba*), kterou byla některá vdaná příbuzná, spojila pravé ruce snoubenců (*dextrarum iunctio*). Dále následovala oběť a molitba k ochranným božstvům (Jupiter, Juno, Venuše). V domě nevěsty se konala oslava spojená s hostinou.¹⁷⁴ Večer přišel na řadu symbolický únos nevěsty¹⁷⁵ a její slavnostní uvedení do ženichova domu. Nevěstu tam doprovázel svatební průvod se zapálenými pochodněmi, lidé zpívali svatební písně a hráli na flétny. Za nevěstou byl nesen kužel a vřetenó. Ženich házel ořechy a drobné peníze na diváky. Symbolizovalo to jeho loučení od chlapeckých her. Když průvod dorazil k ženichovu domu, nevěsta potřela práh olejem a ovinula ho vlněnými páskami. Tento zvyk jí měl zajistit ochranu domácích bůžků. Ženich poté nevěstu přenesl přes práh. Kdyby totiž o práh zakopla, znamenalo by to neštěstí.¹⁷⁶ Uvnitř v domě se pak konaly ještě další zvyky - ženich představoval nevěstu domácím bůžkům, rozžehával ohně v atriu, svěřoval nevěstě vodu a oheň, přičemž nevěsta pronášela slavnou formuli: „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*“. Tato formule pravděpodobně znamenala něco jako „kde budeš ty, budu i já“.¹⁷⁷ Svatba

¹⁷² Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 126 s.

¹⁷³ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 126 s.

¹⁷⁴ Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 179 s.

¹⁷⁵ Symbolický únos nevěsty patřil v Římě mezi časté svatební zvyky. Měl připomínat únos Sabine, který se odehrál za doby království. Římané tehdy unesli Sabinům ženy, aby si zajistili potomstvo. Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 15 s.

¹⁷⁶ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 126 s.

¹⁷⁷ Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, 137 s.

byla zpravidla skončena následující den, kdy se konala malá hostina, na které se nevěsta poprvé ukázala oblečená do *stoly*, tedy do roucha římské paní.¹⁷⁸

Kromě zde uvedených svatebních zvyků existovala samozřejmě řada dalších. Ženich s nevěstou často přistupovali ke zvykům, které byly rodinnou tradicí, nebo zkrátka k těm, které se jim zalíbily. Podstatné tedy ale je, že žádná tradice nebyla z právního pohledu nezbytná. Neexistoval zákon, který by formu uzavření manželství předepisoval. Potřebné bylo jen již zmíněné manželské povědomí, které se projevovalo souhlasem snoubenců se sňatkem a následně jejich společným každodenním soužitím. Naproti tomu pouze předstíraný vstup do manželství neměl žádný právní účinek.¹⁷⁹

5. Zánik manželství

Manželství zanikalo smrtí nebo projevem vůle manželů. V Římě bylo celkem časté, že měli lidé za svého života více než jednoho partnera. Lze to dovodit např. z některých náhrobních nápisů, které se pyšní tím, že dotyčná žena byla *univira* (ženou jediného muže). Důvodem byla jednak poměrně vysoká úmrtnost mladých lidí a také to, že rozvod nebyl obtížný.¹⁸⁰

5. 1. Zánik manželství smrtí

Zde se rozlišovala smrt přirozená a právní. Pokud nastala smrt přirozená, manželství zanikalo v důsledku toho, že jeden z manželů zemřel.

Právní smrt měla stejné účinky jako smrt přirozená. Mohla se projevit dvojným způsobem. Za prvé jako *capitisdeminutio maxima* (ztráta svobody)¹⁸¹, která nastala v případě, že římský občan upadl do zajetí a byl tam zotročen. Manželství zaniklo, protože u manželství nemělo *ius postliminni* místo. Pokud se člověk ze zajetí osvobodil a navrátil zpět, tak manželství muselo být znovu zřizováno (reintegrováno).

¹⁷⁸ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 126 s.

¹⁷⁹ „*Simulatae nuptiae nullius momenti sunt.*“ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevibusque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 369 s.

¹⁸⁰ Goodman, M. Řím a Jeruzalém. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, 173 s.

¹⁸¹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 52 s.

Za druhé mohlo dojít k *capitisdeminutio media* (ztráta občanství).¹⁸² V tomto případě se římský občan stával cizincem a jeho *matrimonium legitimum* se změnilo na *matrimonium iuris gentium*.¹⁸³ O rozdílech těchto dvou typů manželství pojednává výše kapitola čtvrtá.

5. 2. Zánik manželství projevem vůle manželů

Zde mohlo manželství zaniknout buď rozvodem (*divortium*), nebo zapuzením (*repudium*). U rozvodu manželství zanikalo z vůle obou manželů, u zapuzení pak z vůle jednoho. Kromě toho mohlo manželství zaniknout i z vůle otce rodiny, v jehož moci byl manžel nebo manželka.¹⁸⁴

Od nejstarší doby byla možnost rozvodu neomezená. Počátkem 3. století př. n. l. se však začalo vyžadovat, aby k rozvodu došlo jen z podstatných důvodů a na základě rozhodnutí rodinného soudu.¹⁸⁵ Je však nutné poznamenat, že mezi rozvodem v antickém Římě a rozvodem v moderní době byl jeden podstatný rozdíl, který vyplýval z odlišného pojetí manželství. V moderní době je manželství smlouvou, kdežto v Římě bylo pouhou skutečností. Z toho důvodu byl pouhou skutečností i rozvod. Stačilo odpadnutí základní náležitosti manželství, kterou byl trvalý souhlas ke společnému manželskému soužití.¹⁸⁶ To ovšem neznamená, že by se manželé rozváděli libovolně bez jakéhokoli omezení. Záleželo také na typu manželství.

Manželství, ve kterém byla *manus* (přísné manželství), mohlo být rozvedeno pouze z iniciativy muže. Podnět k rozvodu v tomto případě tedy nemohl vzejít od ženy. Rozvod byl povolen pouze pro vinu na straně ženy.¹⁸⁷ Potom se konal domácí soud (*iudicium domesticum*), kde musela být vina uznána a schválena. Rozvod probíhal formálně tzv. opačným jednáním (*contrarius actus*).

¹⁸² Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 52 s.

¹⁸³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 138 s.

¹⁸⁴ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 464 – 465 s.

¹⁸⁵ Balík, S. History of the Roman state and law / Dějiny římského státu a práva. Nástin přednášek. 1. vydání Praha: Všeherd, 1990, 82 s.

¹⁸⁶ Bartošek, M. Škola právního myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 118 s.

¹⁸⁷ Gardner, J. F. Women in roman law and society. Great Britain: Indiana University Press, 1986, 83 s.

U konfarence, kde se manželka podrobovala manželově moci náboženským úkonem spojeným se slavnostní obětí Jovovi, bylo opačným jednáním *diffareatio*. *Diffareatio* se konalo za účasti pontifiků, prováděl se smuteční obřad s obětí Jovovi.¹⁸⁸ V tomto případě lze tedy říci, že se jedná o zrušení manželské moci pomocí náboženského úkonu. Žena se po rozvodu stala osobou „*sui iuris*“.

Tam, kde manželská moc vznikla koempcí, tedy obraznou koupí nevěsty, se rozvod prováděl *remancipací*.¹⁸⁹ Tento způsob vypadal tak, že manžel prodal svoji ženu „*per aes et libram*“ muži jinému a ten ji poté propustil ze své moci. Jednalo se tedy o jakýsi zpětný prodej ženy. Žena se pak také stala osobou „*sui iuris*“ jako u *diffareatio*. Stejný postup se používal při podrobení se manželské moci pomocí *usus*.¹⁹⁰

Manželství, kde manželská moc nad ženou nevznikala (volná manželství), neměla přesně stanovený postup, který by bylo nutné dodržet. Rozvod nastal dohodou stran (*divortium*), nebo výpovědí jedné strany, jinak také nazýváno zapuzením (*repudium*). Jednostrannou výpověď mohl provést muž i žena. Tato výpověď neměla předepsanou podobu, jednalo se o bezformální akt, který byl ale většinou doprovázen slovy „*tuas res tibi habeto!*“ nebo „*tuas res tibi agito!*“.¹⁹¹ Tyto formule před sebou manželé navzájem pronesli. První znamená „ponechej si to, co je tvé“ a druhá „vezmi si to, co je tvé“. Je však obecně známo, že v manželství dochází k neshodám a hádkám. Proto zde vyvstává otázka, zda k platnosti rozvodu stačila formulace pronesená v hněvu. Milan Bartošek uvádí, že nikoli, protože muselo být zřejmé, že rozhodnutí je pevné a nezvratné. Kdyby tedy nastala situace, že rozhněvaná žena ohlásila manželovi rozvod a odešla z domu, ale za několik dnů se vrátila zpět, rozvod by platný nebyl.¹⁹²

Po rozvodu mohl muž i žena uzavřít manželství nové. Ženě bylo ale stanoveno, že musí alespoň deset měsíců počkat, aby se odstranily případné

¹⁸⁸ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 525 s.

¹⁸⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 234 s.

¹⁹⁰ Blaho, P., Haramia, I., Židlická, M. Základy římského práva. 1. vydání. Bratislava: MANZ, 1997, 132 s.

¹⁹¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 139 s.

¹⁹² Bartošek, M. Škola právníckého myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 120 s.

rozpory ohledně určování otcovství. Pokud budeme hovořit o dětech již narozených, tak ty zůstávaly po rozvodu s otcem.¹⁹³

Počet rozvodů narůstal, a tak bylo nutné zpřísnit jeho podmínky a volnost rozvodů omezit. Za Octaviana Augusta byly uzákoněny formy rozvodu. Nutným se stal projev před sedmi svědky, kteří museli být dospělí římscí občané. Projev mohl mít dvojí podobu, buď ústní nebo písemnou. Písemným projevem byl zapuzovací list (*libellus repudii*).¹⁹⁴ V případě, že by manžel manželce zaslal zapuzovací list, ale později toho litoval a omluvil se jí, pak záleželo na manželce, jak se k dané situaci postavila. Buď mohla manželovu omluvu přijmout a manželství by trvalo dále, nebo ji nepřijala a manželství zaniklo.¹⁹⁵

Začaly se také trestat lehkomyšlné rozvody a také ti, kdo rozvod zavinili. Jako trest sloužila censorská důtka, dále to mohlo být vyloučení ze senátu a v neposlední řadě tresty majetkové povahy.¹⁹⁶

V době císařské byl zaveden seznam důvodů, které byly přípustné pro rozvod. Jednalo se např. o oboustrannou dohodu manželů (*divortium communi consensu*)¹⁹⁷, nebo o rozvod jednostranný, pro který existoval zákonem uznaný důvod (*iustae causae*) – cizoložství ženy, manželův trvalý styk s jinou ženou, neplodnost apod. Neodůvodněné rozvody pak byly stíhány různými majetkovými tresty, např. ztrátou věna či čtvrtiny jmění.¹⁹⁸

Za vlády křesťanských císařů (od 4. století n. l.), kteří rozvodům rozhodně nepřáli, docházelo k dalšímu omezování a zpřísnování rozvodů. Manželství bylo považováno za svátost a mělo být nerozlučitelné. Za vlády Justiniána byl dokonce zakázán dobrovolný rozvod pomocí oboustranné dohody. Od této doby se připouští jen jednostranná rozluka manželství ze zákonných důvodů nezaviněných druhou stranou (*divortium bona gratia*).¹⁹⁹ Mezi tyto zákonné důvody patřil vstup

¹⁹³ Goodman, M. Řím a Jeruzalém. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, 173 s.

¹⁹⁴ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 465 s.

¹⁹⁵ Bartošek, M. Škola právníckého myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 120 s.

¹⁹⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 139 s.

¹⁹⁷ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 95 s.

¹⁹⁸ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 169 s.

¹⁹⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 95 s.

jednoho z manželů do kláštera (složení slibu čistoty), mužova impotence, upadnutí do válečného zajetí a nezvěstnost po dobu pěti let.²⁰⁰

Pro srovnání bude nyní stručně zmíněna úprava rozvodů v antickém Řecku. Ve Spartě se kladl důraz na zachování populace a tudíž na zplození potomků. V důsledku toho byly nejčastěji rozvody z důvodů neplodnosti nebo nevěry. Je zajímavé, že ve Spartě bylo dokonce občanskou povinností Spartána, aby se s neplodnou ženou rozvedl. Co se týče rozvodu samotného, byl v Athénách oproti Římu jednodušší. Vycházelo to již z volnější formy manželství. Důvody pro rozvod nebylo nutné nikde uvádět a nebylo třeba žádného úředního zásahu. Existovaly však sankce za to, že k rozvodu v určitých případech nedošlo. Např. pokud se Athéňan nerozvedl s nevěrnou manželkou, hrozila mu ztráta občanské cti. I athénské ženě bylo povoleno bez udání důvodů přistoupit k rozvodu manželství. Rozvod v Řecku probíhal tak, že manžel zapudil svoji manželku ze své domácnosti, nebo že manželka manželovu domácnost opustila. Obvykle to doprovázelo písemné prohlášení u prvního archona, že se rozvádí. Manžel musel zapuzené manželce navrátit věno.²⁰¹

Nejpodstatnější rozdíly v obou úpravách lze spatřovat v tom, že v Římě nebyla stanovena povinnost rozvodu s neplodnou nebo nevěrnou manželkou. Dále je v Řecku patrná jednodušší úprava, hlavně co se týče důvodů rozvodu, které byly v Římě v době císařské přísně stanoveny. V Řecku rozvody probíhaly neformálně, kdežto v římském právu byly např. pro manželství s manželskou mocí stanoveny přesné postupy rozvodu. Římské právo se tedy problematikou rozvodů zabývalo hlouběji a úprava rozvodů se tam postupem času neustále zpříšňovala.

Augustovy reformy rodinného práva

Úpadek rodinného života v podobě rozvratů římských rodin, velkého počtu rozvodů, nízké porodnosti a čím dál menšího počtu sňatků vedl Oktaviána Augusta k vydání dvou již výše zmíněných zákonů *lex Iulia* z roku 18 př. n. l. a *lex Papia Poppaea* z roku 9 n. l. (označovaných jako *lex Iulia et Papia*

²⁰⁰ Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933, 169 s.

²⁰¹ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 525 s.

Poppaea).²⁰² Augustus chtěl těmito zákony napravit úpadek rodinného života. V zákonech byly zakotveny majetkové sankce pro osoby, které nežily v manželství. Tyto neprovdané a neženaté osoby se označují *caelibes*. Týkalo se to mužů od pětadvaceti do šedesáti let a žen od dvaceti do padesáti let. Sankci tvořila ztráta způsobilosti nabývat dědictví z testamentu. Další sankce byla stanovena pro bezdětná manželství, kde muž a žena mohli nabývat pouze polovinu toho, co jim z testamentu připadlo. Majetek, který byl těmito sankcemi postižen, pak připadl jiným v testamentu určeným osobám, nebo byl vindikován státem jako odúmrt' (*caducum*).

Naopak zvýhodnění dopadala na ty, kteří měli děti více. Existovalo tzv. *ius liberorum*, díky kterému se mohla žena osvobodit od poručenství. Vztahovalo se to na ženu, která měla alespoň tři děti. Pro propuštěnky byl minimální počet dětí stanoven na čtyři.²⁰³ Dále se projevila snaha o podporu uzavírání manželství pomocí zvýhodněných předpisů o majetku manželky. Zákony se také věnují problematice cizoložství a velice přísně ho stíhají.

Augustovy zákony se však místo s kladnými ohlasy obyvatel potýkaly s prudkým odporem. Nelze je tedy označit za úspěšné.

Za císařství začala do života Římanů pronikat křesťanská ideologie. Celibát byl prohlašován za žádoucí a chvályhodný stav. Císař Konstantin nechal později zrušit pravidlo týkající se nezpůsobilosti nabývat dědictví z testamentu. Císař Justinián potom zrušil i *ius liberorum*.²⁰⁴

²⁰² Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 164 s.

²⁰³ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 164 s.

²⁰⁴ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 139 - 140 s.

V. Konkubinát

Soužití muže a ženy se nemuselo vždy odehrávat pouze v manželství. Institut konkubinátu se nacházel mezi nejrůznějšími formami pohlavního a rodinného života téměř u všech národů. V římské společnosti měl tento institut poměrně velkou důležitost. Konkubinát lze definovat jako trvalé soužití muže a ženy bez *affectio maritalis* a *honor matrimonii*, které nesměřuje ke vzniku rodiny a uzavření manželství, nýbrž k ukájení smyslnosti (*libidinis causa*).²⁰⁵ Jinak vyjádřeno, jednalo se o trvalé pohlavní soužití muže a ženy, kdy není cílem muže mít manželku, ale pouze souložnici „*libidinis causa, non liberorum quaesundorum*“.²⁰⁶ Co se týče vzniku konkubinátu, není nám přesně známo, kdy se v Římě objevil, co bylo příčinou jeho vzniku a jaký k němu byl počáteční postoj právního pořádku. V otázce vzniku a vývoje konkubinátu hrály významnou roli vojenské výpravy. Důsledkem zlepšení hmotného postavení Římanů po vítězných punských válkách a zároveň dalších občanských válkách docházelo k úpadku morálky, což se odráželo zejména nechutí k uzavírání manželství a vedení rodinného života vůbec.²⁰⁷

Z období republiky existuje pouze nedostatečné množství pramenů, které by o konkubinátu v této době blíže a podrobněji pojednávalo. Je však zřejmé, že v této době konkubinát již existoval. Pravděpodobně však nebyl odlišen od jiných forem mimomanželského pohlavního soužití ani právně ani terminologicky. Ze sociální struktury tehdejší doby je nepochybné, že všechna mimomanželská soužití a tudíž i konkubinát byly spíše zavrhovány. Na sklonku republiky však došlo v tomto směru ke změně a došlo k rozlišení různých druhů pohlavního soužití. Po Augustových přísných manželských reformách se konkubinát velice rozšířil.²⁰⁸ A právě zákonodárství z doby císaře Augusta je také významným pramenem pro jeho poznání.

O zákonech císaře Augusta bylo pojednáno v předchozí kapitole. Jak již bylo řečeno, zmíněný úpadek morálky vedl k rozšíření konkubinátu. Císař

²⁰⁵ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 70 s.

²⁰⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 135 s.

²⁰⁷ Rebro, K. Konkubinát v práve římskom od Augusta do Iustiniana. Bratislava, 1940, 9 s.

²⁰⁸ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 70 s.

Augustus ve snaze zajistit a obnovit zdravý rodinný život, stanovil přísné tresty za cizoložství manželky a za pohlavní soužití s počestnou ženou. Nevěra u muže byla posuzována jinak. Byla trestná, pokud zasahovala do manželství druhého občana, nebo pokud muž obcoval s počestnou ženou.

Zde je nutné si uvědomit, že nebylo zakázané obcování se ženou obecně, ale jen určitými ženami. Obcování s prostitutkami a dalšími ženami se špatnou pověstí trestné nebylo.²⁰⁹

V konkubinátu žili především ti, kterým nějaká zákonná překážka nedovolila uzavřít řádné manželství. Příkladem mohou být muži s vlivným postavením, kteří se nesměli oženit s ženami nízkého původu (herečky, propuštěnky, prostitutky apod.). Pro ně byl konkubinát jediným východiskem. Augustus dále také zakázal, aby se ženili muži ve vojenské službě. Tyto překážky byly zrušeny až Justiniánem, který si sám vzal cirkusovou tanečnici Theodoru.²¹⁰ Konkubinát byl poměrem faktickým, kdežto manželství bylo poměrem právním.

Další úpravu poskytovaly Konstantinovy konstituce²¹¹, ve kterých císař vyjádřil své nepříznivé stanovisko k tomuto institutu. Tam, kde se Augustus spokojil s formální (zákonnou) monogamií, tam Konstantin vyžadoval monogamii materiální. Jednalo se o křesťanské pojetí monogamie, obcování s jednou ženou se i pro muže stalo právní překážkou pro obcování s ženou jinou. Konstantin nebyl zprvu zaměřen proti existenci samotného konkubinátu, ale pouze proti jeho koexistenci s manželstvím. Při uvážení faktu, že Konstantin zrušil Augustem stanovené tresty proti neženatým a bezdětným, je třeba poznamenat, že tím konkubinátu spíše pootevřel dveře. V důsledku toho se později postavil i proti konkubinátu samotnému.²¹²

Důležité je také zmínit i tehdejší náhled na potomky zplozené v konkubinátu, označované „*liberi naturales*“. Konkubinát pro ně neměl žádné

²⁰⁹ Rebro, K. Konkubinát v práve římskom od Augusta do Iustiniana. Bratislava, 1940, 11 s.

²¹⁰ Hrdina, A., Dostálík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 48 s.

²¹¹ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 307 s., dále také: Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 75 s.

²¹² Rebro, K. Konkubinát v práve římskom od Augusta do Iustiniana. Bratislava, 1940, 68 s.

právní účinky a děti z něho vzešlé měly stejné postavení jako děti nemanželské.²¹³ Ve vztahu k matce byl ale dle *lex Iulia et Papia Poppaea*²¹⁴ jejich poměr stejný, jako u dětí manželských. V poměru vůči otci bylo právní postavení dětí opačné. Mezi otcem a dětmi nevzniklo příbuzenství agnátské ani kognátské. Z hlediska práva byl tedy jejich vztah k otci stejný, jako kterýkoli vztah třetích osob. Otcem ve smyslu klasického práva se totiž stával jen otec manželský. Z toho plynuly i další důsledky, např. v dědickém právu, kdy děti nemohly po otci dědit apod.

Vlivem křesťanství se začínal institut konkubinátu postupně přetvářet a měnit. Křesťanští císařové ho stavěli do pozice jakéhosi nižšího druhu manželství (*coniugium inaequale*)²¹⁵, které bylo společensky méně hodnotné, ale přísně monogamistické. Pro konkubinát bylo nutné dosáhnout náležitě věku, nebyl možný s příbuzným a už vůbec ne vedle trvajících manželství.

Další podstatné změny vnesl do konkubinátu císař Justinián. Za jeho vlády např. došlo k již zmíněnému odstranění zákonných překážek pro uzavření manželství, zjednodušení darování a odkázání části majetku dětem a konkubíně. Děti narozené z konkubinátu, jejichž rodiče následně uzavřeli manželství, byly zrovnoprávněny s dětmi legitimními apod.²¹⁶ Později se dokonce každé trvalé soužití s počestnou ženou začalo považovat za manželství, pokud strany neprojeví vůli opačnou.

Na Východě potom konkubinát zrušil Lev VI. Moudrý a na Západě zanikl ve 12. století.²¹⁷

Rozdíly mezi konkubinátem a manželstvím:

- Hlavní rozdíl byl v důstojnosti stavu. Při konkubinátu nebyla přítomna *affectio maritalis* (trvalá vůle manželů žít spolu) a ani *honor matrimonii*

²¹³ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 158 s.

²¹⁴ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 164 s.

²¹⁵ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 70 s.

²¹⁶ Rebro, K. Konkubinát v práve římskom od Augusta do Iustiniana. Bratislava, 1940, 96-97 s.

²¹⁷ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 70 s.

(vzájemná úcta mezi oběma manželi)²¹⁸, neboť účelem konkubinátu nebylo založení rodiny, ale pouze uspokojení, ukájení smyslnosti (*libidinis causa*).

- Patriarchální hledisko římského práva se zde projevovalo tím způsobem, že konkubinát u ženy byl považován za cizoložství (*adulterium*). Křesťanští císaři se z něj postupně snažili vytvořit právní instituci, jakési manželství nižšího druhu. V tomto pojetí byl konkubinát manželství velice podobný.
- Konkubína se vedle legitimní manželky (*uxor*) považovala za jakoby druhou manželku nižšího řádu. Byla také označovaná jako „*viceconiux*“.
- Děti (*liberti naturales*) měly v poklasické době nejlepší postavení ze všech nemanželských dětí.²¹⁹

²¹⁸ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 25 a 124 s.

²¹⁹ Bartošek, M. Škola právníckého myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 121 s.

VI. Majetkové právo

Majetkové právo manželů se odvíjelo od typu manželství. V manželství *cum manu*, kde žena vstupovala pod manželovu moc a stala se *alieni iuris*²²⁰, patřil veškerý majetek jejímu manželovi. Manželka žádný majetek nevlastnila. Pokud něco nabyla, nabyla to vždy pro svého manžela. *Uxor in manu* měla v majetkové oblasti totožné právní postavení jako *filia familias*.²²¹

Jinak tomu bylo u manželství *sine manu*, které nemělo na majetkové poměry manželů vůbec vliv. Tento typ manželství nezakládá žádné majetkové společenství. *Filia familias* zůstala i po uzavření manželství pod dosavadní otcovskou mocí. Vše co nabyla, připadlo jejímu otci. Pokud už manželka pod otcovskou mocí nebyla, zůstala i nadále *sui iuris* a byla způsobilá vlastnit majetek i nabývat majetkových práv. Manželky jmění tedy v tomto typu manželství zůstalo právně odděleno od jmění manžela.²²² Náklady a ostatní výlohy nesl muž. Jeho hlavní povinností bylo vyživovat manželku a děti. Při poskytování výživy se bral ohled na manželovy možnosti a stav. Bývalo však zvykem, že manželka poskytovala muži k ulehčení zvýšených nákladů věno. Žena mohla mít kromě věna ještě svůj vlastní majetek, nazývaný parafernální jmění. Tímto jměním mohla volně disponovat. Často ho však svěřovala do správy svého manžela, který potom za jeho správu odpovídal jako každý jiný správce. „*V justiniánském právu bylo však vrácení tohoto majetku zajišťováno generální hypotékou ke všemu majetku manžela.*“²²³

1. Věno (*dos*)

Věno předpokládalo platné manželství podle civilního práva. Bez manželství bylo věno nemyslitelné.²²⁴ Představovalo nějaký majetek, který manželka poskytla manželovi k tomu, aby mu pomohla ulehčit výlohy spojené se založením nové rodiny. Je však nutné upozornit, že se nejednalo o darování, ale o

²²⁰ Manželka se stala majetkově nesvéprávnou ve prospěch svého manžela. Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 172 s.

²²¹ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 475 s.

²²² Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 476 s.

²²³ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 140 s.

²²⁴ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 355 s.

zvláštní majetkové poskytnutí. Věno tedy nebylo darování manželovi, ale mohlo být darováním ženě. Zřizoval ho ten, kdo měl moc nad nevěstou, nebo jiný její nejbližší příbuzný v duchu přísně závazné mravní povinnosti.²²⁵ Nikde však nebyla stanovena právní povinnost, že má žena do manželství věno přinést. Manželství nebylo věnem podmíněno, mohlo vzniknout i trvat bez něj. Zřízení věna bylo ale v římské společnosti považováno za žádoucí a běžné. Lze to odvodit i z určitých rysů právní úpravy postavení manželů. Jako příklad může sloužit fakt, že pokud žena věno manželovi neposkytla, mohl jí manžel odmítnat výživu a zaopatření. Manžel dále manželce nemusel vrátit věno, které mu předala v mylné domněnce, že jde o její povinnost. Žaloba na vrácení věna podaná z takového důvodu byla zamítnuta.²²⁶

Příjemcem věna od ženy byl buď manžel (pokud byl *sui iuris*), nebo manželův otec, *pater familias* (pokud byl manžel ještě pod jeho mocí).

Věno mohla nevěsta zřídit buď sama, nebo prostřednictvím jiné osoby. Věno od jejího otce se nazývalo *dos profecticia*, věno pocházející od osoby jiné pak *dos adventicia*.²²⁷ (Např. ho mohl zřídit nevěstin dlužník, nebo někdo, kdo chtěl nevěstě něco darovat.) Předmětem věna mohlo být cokoli, co mělo majetkovou hodnotu.²²⁸ Charakter předmětu věna určoval i způsoby jeho zřízení. Jako *dotis datio* se označuje věno, které se vyplácelo nebo dávalo. Jde o přímý převod vlastnictví, zřízení věna skutečným odevzdáním,²²⁹ nebo pomocí všech forem převodu vlastnického práva. Pokud se věno pouze slibovalo, tak se ještě v době klasické vyžadoval slib formální. Prováděl se buď stipulací, nebo pomocí zvláštního druhu slibu bez předchozí otázky (*dotis dictio*). Důvodem bylo to, že příslib věna nebyl samostatnou a žalovatelnou kauzou. Tou se stal až v 5. století n.

²²⁵ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 158 s.

²²⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 141 s.

²²⁷ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 158 s.

²²⁸ Předmětem věna mohlo být cokoli, co nějak rozmnožilo majetek manžela – věci jakéhokoli druhu, věcná práva k věcem cizím, pohledávky, celý majetek apod. Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 141 s.

²²⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 84 s.

l. jako tzv. *pollicitatio dotis*.²³⁰ Místo slavnostních forem později nastoupily sliby neformální (*pactum legitimum*) nebo vyhlášení v listině (*instrumentum dotale*).²³¹

Předměty se při zřizování věna oceňovaly. Ocenění (*aestimatio*) se uskutečňovalo pomocí *taxationis causa* nebo *venditionis causa*.²³² U *taxationis causa* šlo o to, aby se zjistila cena věcí, které tvořily věno. Provádělo se hlavně pro případ, že by se o některé z věcí vinou manžela přišlo. Díky tomu, že byla cena věcí už předem známa, bylo tak možné předejít případným sporům ohledně výše náhrady. V případě *venditionis causa* se provedlo ocenění v penězích a na věci tvořící věno se pak nahlíželo jen jako na peněžitou sumu. Po skončení manželství musel manžel tuto částku ženě vrátit.

Věno se původně stávalo vlastnictvím manžela (nebo osoby, které byl podřízen). Manžel mohl věnem volně disponovat. Za trvání manželství manželka nemohla žádat vrácení věna.²³³ Avšak později díky značnému počtu rozvodů, začala pronikat snaha hmotně zabezpečit manželku pro případ, že její manželství skončí. Od 3. století se začala požadovat záruka, že po ukončení manželství dojde k vrácení věna (*cautio rei uxoriae*), protože v této době bylo již věno považováno za majetek ženy a nazývalo se *res uxoria*. K omezení dispoziční moci manžela nad věnem došlo dokonce již v *Lex Iulia de fundo dotali*,²³⁴ který mu zakázal zcizit věnný pozemek bez manželčina souhlasu. Právo ženy na vrácení věna bylo chráněno pomocí žaloby *actio rei uxoriae*,²³⁵ jež byla osobním nárokem rozvedené ženy nebo vdovy proti bývalému manželovi nebo jeho dědicům.²³⁶ Manžel (nebo jeho dědic) byl povinen věno vydat, pokud k zániku manželství došlo rozvodem či manželovou smrtí. Zemřela-li žena, tak věno muži zůstalo. Jestliže nastala situace, že manžel musel věno vrátit, pak si z něj mohl srážet různé částky (*retentiones ex dote*).²³⁷ „ Mohl z objemu věna odečíst sumu, vynaloženou na užitečné náklady, na každé dítě si mohl strhnout 1/6 celkového

²³⁰ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 141 s.

²³¹ Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 173 s.

²³² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 141 s.

²³³ Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 174 s.

²³⁴ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 164 s.

²³⁵ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 37 s.

²³⁶ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 158 s.

²³⁷ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 239 s.

*objemu, maximálně však celkem 1/2 (na čtvrté dítě si tedy již nemohl strnout nic), za špatné mravy manželky mohl odečíst 1/8 nebo 1/6 (první za lehčí, druhou za těžší poklesky), srazit si mohl také cenu věcí, které mu manželka odcizila.*²³⁸

Milan Bartošek uvádí ohledně věna příklad, kdy bratr jako nejbližší příbuzný, poskytl své sestře věno. Během trvání manželství však zpozoroval náznaky možného budoucího rozvodu své sestry a jejího manžela. Protože měl zájem, aby sestra o své věno nepřišla, a aby jí zůstalo pro případ dalšího sňatku, tak si bez vědomí své sestry nechal slíbit od jejího manžela vrácení věna. Došlo tedy k nepřikázanému jednatelství. Zde vyvstává otázka, kdo si mohl vrácení věna vůbec nárokovat. Jestli sama sestra, jakožto manželka, nebo její bratr, jakožto osoba, která jí věno poskytla. Vznést nárok na vrácení věna mohli vlastně oba – bratr i sestra. Bratr byl tímto právem nadán z důvodu, že věno pocházelo od něj. Sestra zase z důvodu, že bratrem darované hodnoty již nabyly natrvalo povahu věna, jakožto zvláštního a samostatného majetku. V našem případě si jeho vrácení dal slíbit bratr. Když by manžel věno následně bratrovi předal, nemohl by si ho ale stejně nechat, musel by ho vydat své sestře. Další otázkou je, zda se sestra mohla proti nepřikázanému jednatelství svého bratra nějak bránit. Sestra měla v tomto případě dvě možnosti. Buď použít proti svému bratrovi *actione negotiorum gestorum* a požadovat, aby přijal věno od jejího manžela a poté jí ho vydal, nebo aby jí postoupil žalobu ze stipulace proti jejímu manželovi. V případě, že by sestra věděla o úmyslu svého bratra a sama mu přikázala, aby si dal vrácení věna slíbit, bratr by jí musel věno rovněž předat, ale tentokrát z titulu *actione mandati*. Manžel musel vydat věno celé. Pouze pokud mu vznikl nárok na nějaké srážky, mohl si je odečíst. Závěrem lze tedy říci hlavně to, že manželka musela své věno dostat v každém případě.²³⁹

Po uvedení příkladu bude opět pojednáno o samotném pojmu věna. Manžel nesl odpovědnost za poškození či zničení dotálních věcí a to ze zlomyslnosti i z nedbalosti. Pokud zavinil rozvod, tak se jeho restituční povinnost zvětšovala. Kromě věna musel vydat i část dotálního výnosu a zároveň se mu krátily lhůty na vrácení dotálních věcí.

²³⁸ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 142 s.

²³⁹ Bartošek, M. Škola právníckého myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 124-126 s.

Je nutné ještě podotknout, že žádné z výše uvedených pravidel neplatilo, pokud se muž ženě zavázal stipulací prostou (*cautio rei uxoriae*).

Justinián reformou *actio rei uxoriae* odstranil a na vrácení věna zavedl žalobu *actio ex stipulatu*,²⁴⁰ kterou bylo možné použít vždy, i když slib na vydání věna vůbec nebyl složen. Nárok dle reformy ztratil ryze osobní povahu, věno se od této doby vracelo vždy, i v případě smrti manželky. Nárok potom přešel na dědice manželky. Justinián manželčino právo na vrácení věna zabezpečil zákonným a přednostním zástavním právem na celý majetek manžela.²⁴¹

Dotální úmluvy (*pacta dotalia*)

Strany si mohly obecné předpisy o právu věna modifikovat. Nejprve to bylo možné pouze pomocí formálního kontraktu (stipulací), za Justiniána i neformální úmluvou (*pactum dotale*). Nakonec ale došlo k omezení smluvní volnosti s ohledem na ženy. Žena se nemohla vzdát práva na vrácení věna nebo jakkoli jinak zhoršit své postavení. Takové úmluvy by byly považovány za neplatné.²⁴²

2. Darování

Darování lze charakterizovat jako bezplatné, dobrovolné a úmyslné obohacení obdařeného z dárcova majetku. V římském právu existovaly dva základní typy darování – *inter vivos* a *mortis causa*. Darování *inter vivos* učiněné mezi manželi (*donatio inter virum et uxorem*) bylo však zakázané. Důvodem bylo patrně to, aby pro nadměrnou manželskou náklonnost nedocházelo k neodůvodněným majetkovým přesunům mezi rodinami obou manželů.²⁴³ Kromě manželů samotných postihoval tento zákaz i darování z *familie* jednoho manžela do *familie* manžela druhého.²⁴⁴ Zákaz darování mezi manžely platil pouze za trvání manželství. Pokud došlo k jeho rozvodu, tak následné darování zakázané nebylo. Příkladem může být situace, kdy muž poskytl své bývalé

²⁴⁰ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 34 s.

²⁴¹ Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, 174 s.

²⁴² Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 142 s.

²⁴³ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 85 s.

²⁴⁴ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 476 s.

manželce dar, aby se k němu vrátila. Žena tak učinila, ale za nějaký čas se s mužem znovu rozvedla. Darování bylo v tomto případě platné, protože nastalo až po rozvodu a nebyl tak porušen zákaz darování mezi manžely. Otázkou však je, zda nedošlo k jeho obcházení. Rozhodující v celé této záležitosti je, zda první rozvod manželství byl míněný vážně a opravdově (darování by bylo platné), nebo pokud byl učiněn jen na oko, aby žena mohla dar dostat, přestože fakticky byla manželkou dárce (darování by bylo v tomto případě neplatné). Tyto otázky musel posoudit soudce s přihlédnutím ke všem okolnostem daného případu. Musel rozhodnout, zda to byla dvě manželství, nebo jen pokračování jednoho a téhož manželství.²⁴⁵

Ze zákazu darování mezi manželi existovalo několik výjimek, kdy darování mezi manželi platné bylo. Jednalo se např. o darování pro případ vdovství nebo rozvodu, dále darování nezmenšující majetek dárce (např. vzdáním se pozůstalosti, aby ji mohl nabýt manžel), dary příležitostné, dary sloužící k dosažení čestných hodností,²⁴⁶ darování k znovuzřízení shořelého domu apod.²⁴⁷

- *Donatio ante nuptias*

V římském právu existovalo kromě běžného darování i tzv. *donatio ante nuptias*. Jednalo se o darování před manželstvím, kdy ženich dával nevěstě určitý dar.²⁴⁸ Zpravidla to byl nějaký majetek, který měl ženu zajistit pro případ ovdovění či rozvodu zaviněného manželem. *Donatio ante nuptias* muselo být uskutečněno zásadně před sňatkem. Pokud by bylo učiněno až po něm, bylo by neplatné. Později se ale z tohoto zákazu začaly připouštět výjimky. Za trvání sňatku bylo např. možné darování rozmnožit. Justinian dokonce povolil darování zřídit i po sňatku.²⁴⁹ V souvislosti s tím byl název institutu změněn z *donatio ante nuptias* na *donatio propter nuptias* (darování kvůli manželství, neboli darování vzhledem k uzavření manželství).

²⁴⁵ Bartošek, M. Škola právníckého myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 116 - 118 s.

²⁴⁶ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, 140 s.

²⁴⁷ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 476 s.

²⁴⁸ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 85 s.

²⁴⁹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, 143 s.

- *Donatio propter nuptias*

V justiniánském právu se takto označoval manželův dar manželce, jehož hlavním účelem bylo zabezpečit ji a děti pro případ, že zůstanou samy. Přičemž měl povahu jakéhosi „protivěna“ s podobnou právní úpravou.²⁵⁰ Celá úprava se tak přizpůsobila právnímu režimu věna. Odpadla i omezení platná pro obyčejné darování. Darovaný majetek byl po dobu trvání manželství v manželově vlastnictví. Ženě připadl v okamžiku ovdovění, nebo v případě rozvodu, který zavinił manžel. Pokud však ovdověl manžel, nebo manželství bylo rozvedeno z viny na straně ženy, majetek zůstal nadále ve vlastnictví manžela.²⁵¹

3. Dědění

Vývoj úpravy dědického práva v římské společnosti je velice rozsáhlý. V této práci bude proto vystižena pouze základní problematika.

Postupem času docházelo k oddělování dědického práva z práva rodinného. V rámci rodu a velkorodiny se samozřejmě o nějakém dědění hovořit nedalo, jelikož zde byl všechn majetek společný všem. Na pomezí dědického práva se dostalo až *ercto non cito*²⁵², které ale dle své povahy bylo stále spíše jen součástí rodinného práva. Už z názvu je vidět, že se jednalo o „dědictví dosud nerozdělené“. I po smrti *pater familias* žili svobodní členové rodiny spolu v rodinném společenství bez přesně vymezených podílů. Každý mohl nakládat s jakoukoli společnou věcí, zároveň byl ale vázán totožným právem ostatních členů rodiny. „Od 5. století př. n. l. se mohl každý člen společenství domáhat žalobou (*actio familiae erciscundae*) rozdělení pozůstalosti dle dědických podílů, které pro ně existovaly v *ercto non cito* vlastně již dříve, ale jen latentně: každé zůstavitelovo dítě, které se otcovou smrtí stalo *sui iuris*, tvořilo nyní dědický kmen, rovnocenný všem ostatním (takže např. všechny děti předemřelého syna

²⁵⁰ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 85 s.

²⁵¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 143 s.

²⁵² Bylo to rodinné společenství nejstarší doby, v němž po otcově smrti pokračují jeho *filii familias*. Nemají přesně vymezené podíly, nýbrž vše (i později nabyté) náleží všem, každý je oprávněn k právoplatnému a pro ostatní závaznému nakládání s kteroukoli společnou věcí. Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 85 s.

*nastupovaly do jeho kmene), stejné postavení měla i zůstavitelova manželka in mamu.*²⁵³

Ercto non cito později upadlo a pozůstalí si rozdělovali majetek podle postupně se vytvářející soustavy zachycené už v Zákoně XII desek.

Římané rozlišovali dědickou sukcesi singulární a univerzální. U singulární přecházely na sukcesora jednotlivé části majetku. U sukcese univerzální bylo charakteristické, že dědic po zůstavitelově smrti nastoupil na jeho místo do všech zděditelných majetkoprávních poměrů. Bylo-li dědiců více, tak se jejich účast na dědictví vyjadřovala ideálním podílem (*pars quota*).²⁵⁴

Hlavními postavami v dědickém právu byl zůstavitel (*defunctus*) a dědic (*heres*), univerzální nástupce zůstavitele, povoláný podle civilního práva závětí (*heres testamentarius*) nebo podle zákona (*heres legitimus*). V případě, že žil se zůstavitelem ve společné domácnosti pod jeho mocí (*heres suus*), nabýval pozůstalost automaticky jeho smrtí. Dokonce ji nemohl ani odmítnout. Stejně na tom byl otrok, kterého zůstavitel závětí propustil na svobodu a ustanovil ho dědicem. Tito dědicové se nazývali *heredes necessarii*. Dědicové, kteří byli ze zůstavitelovy domácnosti, se nazývali *heredes domestici*. Dědici, kteří nebyli ze zůstavitelovy domácnosti, pak *heredes extranei*. Zůstavitel měl dále právo ustanovit i spoludědice (*coheredes*).²⁵⁵

Delačním důvodem byl buď testament (testamentární posloupnost), nebo zákon (intestátní posloupnost).

- Testamentární posloupnost

Testament je jednostranné formální civilněprávní jednání *mortis causa* obsahující nezbytně *heredis institutio* (ustanovení dědice) a zpravidla i jiná nařízení (o odkazech, propuštění na svobodu, poručenství, pohřbu apod.).²⁵⁶

²⁵³ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 166 s.

²⁵⁴ Hrdina, A., Dostálík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 99 s.

²⁵⁵ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 166-167 s.

²⁵⁶ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 266 s.

Ohledně zřizování závěti platilo: „*Non tamen omnibus licet facere testamentum.*“²⁵⁷ Způsobilostí zříditi platnou závěť (*testamenti factio activa*) disponovali jen dospělí římskí občané a Latini. Způsobilost naopak neměli cizinci, *impuberes*, šílení a marnotratníci, *filii familias* (kteří mohli závěť pořizovat jen o *peculium*).²⁵⁸ Zpočátku nemohly závěť zřizovat ani ženy. Později mohly ženy *sui iuris* zříditi závěť *auctoritate tutoris*.²⁵⁹ Závěť se stala neplatnou, pokud zůstavitel tuto způsobilost pozbyl, a to kdykoliv v době od zřízení do své smrti. Kromě způsobilosti zříditi platnou závěť se požadovala i způsobilost být dědicem (*testamenti factio passiva*). Dědit nemohly ženy, které byly pod mocí muže, cizinci, otroci jen pokud jim byla zároveň dána svoboda. Augustus odňal dědické právo také starým mládencům.²⁶⁰ Pasivní testamentární způsobilost žen byla především omezena pomocí *lex Voconia* z roku 169 př. n. l.²⁶¹ Tento zákon zakazoval, aby zůstavitel z 1. majetkové třídy (ten, jejichž majetek je větší než 100 000 assů) ustanovil za dědice ženu. Dále aby odkaz převyšoval hodnotu všech dědických podílů, takže žena mohla dostat i ½ dědictví, ale jen jako *legatum patrimonis* a v neposlední řadě stanovil, že ze zákona nemohou dědit jiné ženy než agnátské dcery a sestry zůstavitelovy. V pozdním právu neměly pasivní dědickou způsobilost také děti velezrádců, vdovy, které porušily smuteční rok a matky, které byly poručnicemi svých dětí a provdaly se dříve, než byl dětem ustanoven nový poručník.²⁶²

Existovalo několik typů římského testamentu. Nejstarší byl *testamentum calatis comitiis* (před lidovým shromážděním) a *testamentum in procinctu* (před vojskem seřazeným k bitvě). Skutečnou závětí, lámající zásady intestátní posloupnosti byl *testamentum per aes et libram*, který se prováděl mancipací (obrazným trhem), kdy zůstavitel převáděl svůj majetek na třetí osobu s určením,

²⁵⁷ Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, 143 s.

²⁵⁸ *Peculium* byl majetek všeho druhu, který *pater familias* přenechal k samostatnému hospodaření některé osobě *alieni iuris*, zejména synovi nebo otrokovi, jež s ním směl volně nakládat a brát z něho užítky. Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 207 s.

²⁵⁹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 266 s.

²⁶⁰ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 60 s.

²⁶¹ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 171 s.

²⁶² Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 516 s.

komu má být po jeho smrti majetek převeden.²⁶³ Dalším druhem testamentu byl testament soukromý s účastí sedmi svědků,²⁶⁴ veřejný s účastí úředního činitele *testamentum principi oblatum* (zaslaný císařské kanceláři k úschově), *testamentum apud acta conditum* (zřízený protokolárně před soudem), mimořádný zpřísněný *testamentum caeci* (testament slepého), *testamentum muti* (testament němého), *testamentum surdi* (testament hluchého), *testamentum analfabeta*, u nichž se vyžadoval vyšší počet svědků a mimořádný privilegovaný *testamentum ruri conditum* (testament pořízený na vesnici), *testamentum tempore pestis conditum* (testament pořízený v době moru), *testamentum parentum inter liberos* (testament rodičů vůči dětem), *testamentum militis* (testament vojáka).²⁶⁵

- Intestátní posloupnost

Pokud nedošlo k dědění z testamentu, přišla na řadu posloupnost intestátní. K intestátní dědické posloupnosti se povolávali především a hlavně zůstavitelovi příbuzní. Jako druhý, zpravidla teprve po příbuzných účinný důvod, bylo uznáno manželství.²⁶⁶ Skupiny osob se lišily podle toho, zda šlo o právo civilní, nebo o právo prétorské. Civilní právo upřednostňovalo agnátské příbuzenství, zatímco prétorské právo upřednostňovalo příbuzenství kognátské.

Zákon XII desek povolával postupně k dědictví jednotlivé třídy dědiců. V první třídě byly *sui heredes* (osoby, které byly zůstavitelově otcovské nebo manželské moci v době jeho smrti podrobeny). Pokud žádní neexistovali, přicházela na řadu druhá třída, ve které se povolával *proximus agnatus* (nejbližší agnát, ostatní se vylučovali). Třetí třídu pak tvořili *gens*.²⁶⁷ Z výše uvedeného tedy vyplývá, že po ženě nemohl nikdo dědit jako její *suus heres*, neboť žena neměla manželskou ani otcovskou moc. Z agnátů pohlaví ženského se povolávala sestra

²⁶³ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 168 s.

²⁶⁴ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 61 s.

²⁶⁵ Hrdina, A., Dostalík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 102-103 s.

²⁶⁶ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 524 s.

²⁶⁷ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 167 s.

zůstavitele. Spolu s ní také jeho matka, pokud byla v postavení *uxor in manu* k jeho otci.²⁶⁸

Podobně lze dědice rozdělit podle toho, zda byli součástí zůstavitelovy domácnosti či nikoliv. Ti, kteří byli součástí, se označovali jako *heredes domestici*, ostatní pak *heredes extranei*.²⁶⁹ Do *heredes domestici* patřili *sui et necessarii* (agnáti, kteří byli v době smrti zůstavitele pod jeho mocí, včetně *uxoris in manu* a stávají se *sui iuris*). Dědictví jim případnou už samotnou delací a nemohli ho odmítnout. Dále sem patřili *necessarii* (agnáti, kteří nebyli přímo podřízeni zůstaviteli, otroci, které zůstavitel testamentem zároveň propouštěl). Pod *heredes extranei* patřili všichni ostatní dědici (ti mohou dědictví i odmítnout, nabývají ho formálním úkonem, nebo faktickým ujetím se dědictví).

Prétorské právo rozlišovalo čtyři dědické třídy. Jako první povolávalo *unde liberi* (patřili sem *sui heredes* a descendenti zůstavitele, kteří by byli jeho *sui heredes*, kdyby nastala *capitis deminutio* a nevyloučila je z agnátské *familie*). Po ženě nebylo nikdy možné dědit *ex edicto unde liberi*. Druhou třídu tvořili *unde legitimi* (ti, kteří byli právem civilním povoláni k intestátní dědické posloupnosti, tedy opět *sui, proximus agnatus, gentiles*). Ve třetí třídě byli *unde proximi cognati* (všichni pokrevní příbuzní do 6. stupně) a čtvrtá třída *unde vir et uxor* (pozůstalý manžel či manželka, pokud mezi nimi bylo *matrimonium iustum*).²⁷⁰

Kolem roku 543 n. l. došlo za vlády císaře Justiniána v dědickém právu ke změnám, byla vydána novela 118.²⁷¹ Touto novelou došlo k odstranění agnace, rozdílů mezi právem prétorským a civilním a formalismu při zřizování závěti. Zákonná posloupnost se zakládala už jen na pokrevním příbuzenství, přičemž nebyly činěny rozdíly mezi pohlavím a mezi manželským a nemanželským

²⁶⁸ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 525 s.

²⁶⁹ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 167 s.

²⁷⁰ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 526-527 s.

²⁷¹ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 529 s.

původem.²⁷² Zavedl čtyři dědické třídy – descendentí, ascendentí a plnorodí sourozenci, polorodí sourozenci, ostatní pokrevní příbuzní. Justiniánova úprava tvoří základ moderní intestátní posloupnosti.

4. Majetkové právo dítěte

Filli a filiae familias pro sebe nabývat majetek nemohli. Byli považováni za absolutně nezpůsobilé pro vlastnění jakéhokoli majetku. Vše automaticky připadlo otci. Nejlépe to vystihovala zásada: „*Filius familias nihil suum habet.*“²⁷³ Výjimku tvořilo tzv. *peculium*, což byl majetek, který otec synovi přenechal k samostatnému hospodaření. *Peculium* mělo dva druhy – *peculium profecticium* a *peculium castrense*.²⁷⁴ *Peculium profecticium* fakticky patřilo synovi, ale právně náleželo otci. *Peculium castrense* patřilo synovi i po strážce právní, pokládalo se za jeho vlastní jmění. Účelem tohoto druhu *peculia* mělo být zvýšení zájmu o vojenskou službu. (Vojín, který byl pod otcovskou mocí, mohl o tom, čeho nabyl ve vojenské službě, učinit platné pořízení pro případ smrti. Za života nad ním měl volnou a samostatnou správu.)²⁷⁵ *Peculium* nemusel otec svěřovat pouze synovi, mohl ho svěřit i otrokovi. *Pater familias* přitom vždy zůstával právně vlastníkem *peculia*. Ten, komu bylo *peculium* svěřeno k hospodaření, byl pouze jeho držitelem. Jako *peculium* mohlo sloužit cokoliv: pozemek, budova, otroci apod.²⁷⁶ *Pater familias* mohl *peculium* kdykoliv požadovat zpět. Se zánikem *patria potestas* připadlo *peculium* zpět otci, nebo do jeho pozůstalosti.

Mezi *pater familias* a dítětem, které mu bylo podrobené, nebylo možné majetkové právní jednání. *Pater familias* např. nemohl dítěti něco platně darovat. „*Podle práva pozdní doby klasické pak stane se darování, jež učinil pater familias*

²⁷² Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 177 s.

²⁷³ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 466 s.

²⁷⁴ Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, 207 s.

²⁷⁵ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 473 s.

²⁷⁶ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 458 s.

*poddanému dítěti, platný tím, že otec při emancipaci dítěte neodejme jemu daru
nebo že otec zemře před dítětem, neodvolav daru.*²⁷⁷

²⁷⁷ Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929, 468 s.

VII. Vliv náboženství na život Římanů

Náboženství hrálo v životě Římanů důležitou roli. Římské náboženství bylo založeno na obecných latinských představách, že všechno dění v životě je způsobeno nadpřirozenými silami, které zasahují do veškerých lidských poměrů. Síly, které veškerý život na zemi řídily, si lidé zprvu nijak nepředstavovali, ani je nezobrazovali v určité lidské či zvířecí podobě, označovali je pouze konkrétními jmény. Staří Latíné uctívali hlavně síly chránící jejich zemědělství, pastýřství, plodiny, zvířata a je samotné. Každého člověka chránil a po celý život doprovázel tzv. Genia.²⁷⁸ Existovali však i geniové, kteří chránili větší skupinu lidí, rodinu, město, národ apod. Každá rodina měla tzv. Penates,²⁷⁹ což byli duchové chránící rodinu. Postupem času si lidé začali představovat božstva jako bytosti podobné lidem, které však byly nadány nadpřirozenou mocí. Tomuto dopomohl s největší pravděpodobností vliv Etrusků a Řeků, kteří svá božstva zobrazovali.²⁸⁰ Aby člověku božstva pomáhala a byla mu nakloněna, musel je uctívat. Z tohoto přesvědčení se u Římanů vyvinul přísný náboženský kult. Přízeň božstev potřeboval každý, proto pod jejich ochranu svěřoval Říman nejen sebe samého, ale hlavně svoji rodinu. Náboženství pronikalo do soukromého i státního života.²⁸¹

Římských božstev bylo velice mnoho a jejich počet se stále rozrůstal. Při válečných výbojích přejímali Římané božstva poražených národů a kmenů. Důvodem bylo to, aby se ochránili před jejich pomstou a získali jejich ochranu a sílu. Chtěli se dostat pod ochranu a přízeň co největšího počtu božstev. S počátkem císařství se pod vlivem Orientu objevuje vladařský kult, který pokládal za boha také vládce. Zde je patrný hlavně význam politický. Uctívání

²⁷⁸ Jednalo se o nadpřirozenou sílu, o které byli lidé přesvědčeni, že sídlí od narození v každém muži (nebo v každém člověku) a zaniká spolu s jeho smrtí. V muži např. působí jako jeho plodivá síla, která se projevuje v jeho potomstvu. Nebyl to tedy duch, který stojí mimo osobu člověka, ale síla, která je uvnitř člověka. Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 212 s.

²⁷⁹ Bylo to hromadné ochranné božstvo římského domu, hlavně jeho vnitřní části. Římané dávali Penátům část ze svého jídla (pokládali ji na oltář nebo spalovali v krbu), aby jim projevili svoji vděčnost. Z důvodu, že římský stát považovali Římané za jeden veliký dům, měl i on své Penáty, kteří byli uctíváni ve Vestině chrámu. Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 460 s.

²⁸⁰ Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 100 s.

²⁸¹ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 88 s.

císaře jako boha bylo považováno za projev věrnosti a poslušnosti.²⁸² Císař Augustus provedl několik náboženských reforem. Cílem měl být návrat ke starému římskému náboženství. Ve skutečnosti ale došlo spíše k posvěcení císařského rodu a císaře samotného. Současně Augustus připustil, aby byl ve východní polovině impéria uctíván jako bůh. Za vlády Augustových nástupců se rozšířilo uctívání abstraktních představ, vyjadřující božskou podstatu některé z vladařových vlastností. Dále také uctívání císařů nejprve po smrti, později i za života. Za vlády císaře Caracally bylo v roce 212 n. l. vydáno nařízení *constitutio Antoniniana*, které odstranilo poslední rozdíly i mezi božstvy římskými a cizími.²⁸³ Postupem času se začalo rozšiřovat křesťanství, které si získávalo stále více příznivců. Křesťané totiž odmítali státní kultu a neuznávali císaře jako boha. Za vlády Konstantina I. bylo roku 313 n. l. uznáno křesťanství za náboženství státní. Brzy si také získalo postavení výhradního státního náboženství.²⁸⁴

1. Božstva chránící rodinu

Protože římských božstev byl velký počet, jako příklad bude uvedeno pouze několik z těch, která chránila rodinu a manželství. Bůh Jupiter byl v lidském životě považován za ochránce práva a věrnosti, který bdí nad pořádkem v rodině i ve státě. Bohyně Juno byla ochránitelkou žen, rodiny a manželského života vůbec. Bohyně Diana také ochraňovala veškerý manželský a rodinný život (je možné, že původně byla Juno a Diana bytostí totožnou). Bohyně Venus byla bohyní lásky. Bohyně Vesta byla ctěna v každé rodině, byla ochránitelkou rodinného života, v domácnostech bylo její sídlo krb.²⁸⁵

2. Vliv nejstaršího náboženství na zákony a jiné instituty soukromého práva

Jestliže náboženství ovlivňovalo život Římanů a celou římskou společnost, tak přirozeně působilo i na zákony. Náboženství se pak promítalo hlavně v pravidlech práva soukromého. Z podrobného studia tehdejšího náboženství je např. vidět, že řada institutů práva rodinného nebyla založena až zákony, ale že vznikla už dříve vlivem náboženství a zákony je později zakotvily a ustálily.

²⁸² Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 101 s.

²⁸³ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 407 s.

²⁸⁴ Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972, 103 s.

²⁸⁵ Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 91-95 s.

„Porovnávání náboženských představ a zákonů ukazuje, že prvotní náboženství založilo římskou a řeckou rodinu, zavedlo manželství a otcovskou moc, vymezilo stupně příbuzenství, posvětilo majetkové a dědické právo.“²⁸⁶ Antická rodina byla vlastně seskupením osob, které spojovalo náboženství ohniště a předků. Náboženství ohniště bylo tradičně přenášeno z otce na syna (z generace na generaci).

Jednou z prvních institucí, kterou zavedlo domácí náboženství, byl pravděpodobně sňatek. Když se dívka vdávala, znamenalo to pro ni opustit ohniště svého otce, přejít do rodiny manžela a od té chvíle uctívat ohniště jeho (bylo obvyklé, že rodiny uctívaly rozdílná božstva, dívka tedy musela po sňatku změnit náboženství, provádět nové rituály a pronášet jiné modlitby, než na které byla od dětství zvyklá). Sňatek byl obřadem posvátným a zprvu se odehrával doma před domácími božstvy. Později však začalo převažovat náboženství nebeských bohů. Snoubenci se tedy při sňatku nejprve odebrali do chrámu a až poté před domácí ohniště. Svatbu doprovázely tři základní úkony: Dívka opustila ohniště svého otce, byla slavnostně odvedena do domu manžela a pak byla před ohništěm představena domácím bohům. Nevěsta s ženichem sní společný koláč, což znamená vytvoření svatého svazku ženicha a nevěsty. Od této doby jsou spojeni v jednom kultu.²⁸⁷ Odtud pochází stará definice sňatku, kterou právník Modestinus vyjádřil takto: „*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.*“²⁸⁸

V náboženství je možno hledat i původ pojmu *manus*. Moc manžela nad manželkou má své kořeny v náboženských představách, které kladly muže nad ženu. Jako důkaz může posloužit fakt, že pokud žena nebyla provdána podle posvátných rituálů a nebyla tedy spojena s kultem, tuto manželskou moc nad sebou neměla.²⁸⁹

²⁸⁶ Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, 11 s.

²⁸⁷ Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, 42-46 s.

²⁸⁸ Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevisque adnotationibus criticis instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854, 367 s.

²⁸⁹ Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, 86 s.

3. Kult mrtvých

Typické bylo také uctívání kultu mrtvých.²⁹⁰ Při jeho vyznávání byli lidé přesvědčeni, že mrtvý potřebuje potravu a nápoje. Uspokojování těchto potřeb měli zabezpečovat jeho živí příbuzní. Mrtví byli považováni za posvátné bytosti. Římané věřili, že pokud by jim přestali nosit jídlo a pití, stali by se z nich nešťastní zlí duchové, kteří by jim za trest škodili. Otcové proto očekávali, že jim budou potomci po smrti pravidelně přinášet pohřební jídla. Toto přesvědčení bylo základním principem práva starých lidí. Plynulo z toho pravidlo, že se každá rodina má zachovat navěky, protože zemřelí pokračování rodu potřebovali, aby jim měl kdo přinášet pohřební jídla. Tato oblast byla upravována i zákony. V Athénách byl dle zákona ustanoven úředník, který dohlížel na to, zda nedošlo k zániku nějaké rodiny. V Římě zase zákon dbal o to, aby nenechal upadnout žádný domácí kult.²⁹¹

4. Zákaz celibátu

Celibát byl s ohledem na kult mrtvých jistě považován za bezbožnost a rodinné neštěstí. Ten, kdo by celibát dodržoval, tak tím totiž ohrožoval štěstí předků své rodiny a zároveň sám sebe, protože by mu po jeho smrti neměl kdo přinášet pohřební jídlo. Je otázkou, zda byl zákaz celibátu pouze záležitostí náboženskou, nebo zda se jím zabývaly i zákony. „*Dionysios z Halikarnassu, který nahlížel do starých římských letopisů, říká, že viděl jeden starý zákon, který ukládá mladým lidem, aby se brali. Cicerovo pojednání O zákonech – pojednání, které téměř všude reprodukuje filosofickou formou staré římské zákony – obsahuje zákon, který zakazuje celibát.*“²⁹² Další argument pro existenci zákazu celibátu můžeme z morálního aspektu spatřovat v myšlence, že každý člověk patřil do nějaké rodiny, byl její součástí. Měl proto zajistit pokračování rodinného kultu, bylo jeho úkolem, postarat se o nepřerušování této linie.

²⁹⁰ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 322 s.

²⁹¹ Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, 48-49 s.

²⁹² Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, 49 s.

Důležité bylo z hlediska náboženství také to, aby byli potomci zplozeni z manželství, které bylo založeno náboženským sňatkem. Důsledkem sňatku mělo být sjednocení snoubenců v jednom domácím kultu a narození dětí, které zajistí jeho pokračování. Jestliže byla žena neplodná, ospravedlňovalo to případný rozvod. V některých kulturách byl rozvod v tomto případě dokonce povinný, ale v Římě tomu tak nebylo. Jako příklad rozvodu kvůli neplodnosti ženy v Římě lze uvést příběh Carvilia Ruky, o jehož rozvodu se jako o prvním zmiňují římské letopisy. Byl to muž z vysoce postavené rodiny, se svojí manželkou byl velice spokojený, miloval ji, ale přesto se s ní rozvedl, protože nemohla mít děti. Musel to udělat, pokud nechtěl porušit svoji svatební přísahu, ve které pronesl, že si ji bere za manželku, aby měl děti. Při svatebním obřadu se totiž často pronášela formule: „*Ducere uxorem liberum quaerendum causa.*“²⁹³

5. Počátky křesťanství

Jak již bylo naznačeno výše, postupem času se začalo prosazovat křesťanství, které vzniklo koncem 1. poloviny 1. stol. n. l.²⁹⁴ Jeho uznání za státní náboženství však předcházelo dlouhý boj mezi státem a církví. Křesťanství začalo do světa vstupovat nenápadně. Nikdo by zprvu netušil, že z něho později bude vnitřně revoluční činitel, který zasáhne do veškeré struktury ducha a pak i do řádu společnosti. Římané se postupně dozvídali zvěsti o Bohu, kterého dosud neznali, o Bohu absolutním a jediném. Postupu křesťanství v pohanském světě zřejmě nejvíce napomohl fakt, že dávalo vytoužené odpovědi na otázky mnohých lidí. Křesťanství přicházelo se zvěstí spásy, která slibovala poznání, náplň života a vyhlídku na věčný život.²⁹⁵ Spolu s rozšířením církve narůstal proti křesťanství odpor státu. Dalo by se říci, že křesťanství v této době vyjadřovalo nespokojenost utlačovaných obyvatel římské říše se současným stavem společnosti.²⁹⁶ Příčinou pronásledování křesťanů pohany nebylo nejčastěji to, co dělali, ale hlavně to, co nedělali – že neuctívali pohanské bohy.²⁹⁷ Římský stát zpočátku hleděl na

²⁹³ Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, 50 s.

²⁹⁴ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 321 s.

²⁹⁵ Šusta, J. Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Druhý díl: Římské imperium. Jeho vznik a rozklad. Praha: Melantrich, 1936, 391 – 406 s.

²⁹⁶ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 321 s.

²⁹⁷ Goodman, M. Řím a Jeruzalém. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, 428 s.

křesťany jako na sektu náležející k židovskému náboženství, které bylo v římské říši dovolené. Počátky nepřátelství vůči křesťanům nepramení ze stany státní moci, ale od obyvatel římského státu, kterým se začali jevit podezřelými. Důvodem bylo to, že byli jiní než ostatní. Křesťané totiž odmítali římské mnohobožství, prováděli své rituály a neúčastnili se veřejných slavností. Podle římského pojetí bylo v zájmu státu, aby všichni bohové, ke kterým se římské obyvatelstvo hlásilo, byli veřejně uctíváni.²⁹⁸ Císařové vyžadovali, aby je poddaní uctívali jako bohy. Křesťané však měli jen jednoho Boha. Krátké pronásledování vypuklo za vlády císaře Domiciána (81-96). Kolem roku 110 se začala množit anonymní udání na křesťany. Císař Traján (98-117) nařídil, že se místodržitel nemá anonymními udáními zabývat, že má řešit pouze udání, která anonymní nejsou.²⁹⁹ Císař Hadrian (117-138) nařídil trestání křesťanů jen pro nenáboženské zločiny, čímž bylo křesťanství vlastně prohlášeno za nezávadné a tudíž v zásadě za svobodné.³⁰⁰ Situace se pro křesťany začala později ale zhoršovat. Za vlády Antonia Pia (138-161) byli někteří křesťané a biskupové umučeni. Marcus Aurelius (161-180)³⁰¹ ediktem z roku 177 zpřísnil útok proti novým sektám, které matou a bouří lid. Před dobou Diokletianovou byla doba M. Aurelia pro křesťany dobou nejnesnesitelnější. Po celou dobu jičila bouře proti křesťanství.³⁰² Křesťané byli přímo vyhledáváni a pronásledováni. Opatření se dále zotročovala. Za Septima Severa (193-211) došlo k výslovnému zákazu přestupu ke křesťanství. Kdo neuposlechl, hrozil mu trest na hrdle.³⁰³ Soustavné celostátní pronásledování propuklo za císaře Decia (249-251), který církev označoval za nebezpečného konkurenta státu. Nařídil úřadům, aby z vlastní iniciativy vyhledávaly křesťany a nutily je k uznání státního božstva. Začalo tak skutečně první masové pronásledování, jehož cílem byl návrat všech lidí k římskému náboženství a vymýcení křesťanství. Křesťané měli přinášet bohům oběti, aby si je usmířili. Kdo

²⁹⁸ Černý, M. Římské právo a pronásledování křesťanů. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 22 s.

²⁹⁹ Černý, M. Římské právo a pronásledování křesťanů. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 23 s.

³⁰⁰ Šusta, J. Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Druhý díl: Římské imperium. Jeho vznik a rozklad. Praha: Melantrich, 1936, 391 – 422 s.

³⁰¹ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 365 s.

³⁰² Teodor, K. Řím a křesťanství. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Praha, 1898, 666 s.

³⁰³ Šusta, J. Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Druhý díl: Římské imperium. Jeho vznik a rozklad. Praha: Melantrich, 1936, 391 – 422 s.

oběť přinesl, dostal o tom potvrzení.³⁰⁴ Jeho nástupce Valerián (253-260) si uvědomil, že vyhubit všechny křesťany je nemožné, proto se rozhodl církev zasáhnout v jejím vedení. Nařídil popravení všech biskupů, kněží a všech křesťanských úředníků, pokud svoji víru nedovolají. Jeho syn Gallienus (260-268) si uvědomoval marnost otcova plánu, proto kapituloval ihned po svém nástupu tím, že otcovy kruté zákony zrušil. Tím se ale křesťanství ještě nedostalo státního uznání.³⁰⁵ Poslední pokus přemoci křesťanství, který byl zároveň jedním z nejhorších pronásledování křesťanů, učinil Dioklecián (284-305).³⁰⁶ V roce 300 nařídil, že se všichni vojáci musí buď obětovat bohům, nebo opustit vojsko. Roku 303 a 304 vydává Dioklecián postupně čtyři edikty, které mají křesťany definitivně zlikvidovat. Z úřadů odstranil všechny křesťanské funkcionáře, dále nařídil zboření kostelů, spálení všech posvátných knih, zakázal shromažďování křesťanů k bohoslužbám.³⁰⁷ Podobné myšlenky měl ještě Galerius (293-311) s Maxmilianem, ale později zjistili, že je to marné. Galerius vydal 30. dubna roku 311 toleranční edikt pro celou říši ke svobodě všech náboženství. Křesťanství tím zvítězilo. Formálně ho uznal Konstantin (306-337) edikty z roku 312 pro západ a roku 313 pro východ.³⁰⁸ Konstantin byl tedy prvním římským císařem, který se prezentoval jako oddaný stoupenec Ježíše.³⁰⁹ Císař Teodosius I. (379-395) se svými spoluvladaři Graciánem a Valentiniánem II. vydal roku 380 edikt, kterým křesťanství prohlásil za státní náboženství.³¹⁰

Vítězství křesťanství znamenalo konec antické společnosti. Dříve měla každá rodina svá ochranná božstva. Nyní tu byl Bůh jediný, božské se vymanilo z viditelné přírody a postavilo se nad ni. Projevovalo se také hlavně v lidském myšlení, změnila se forma i povaha uctívání. Na Boha bylo pohlíženo jako na ducha, čistou spravedlnost a lásku. Tato božská idea byla očištěna od všech

³⁰⁴ Černý, M. Římské právo a pronásledování křesťanů. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 25 s.

³⁰⁵ Šusta, J. Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Druhý díl: Římské imperium. Jeho vznik a rozklad. Praha: Melantrich, 1936, 391 – 423 s.

³⁰⁶ Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973, 322 s.

³⁰⁷ Černý, M. Římské právo a pronásledování křesťanů. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 26 s.

³⁰⁸ Šusta, J. Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Druhý díl: Římské imperium. Jeho vznik a rozklad. Praha: Melantrich, 1936, 391 – 423 s.

³⁰⁹ Goodman, M. Řím a Jeruzalém. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, 431 s.

³¹⁰ Černý, M. Římské právo a pronásledování křesťanů. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 27 s.

lidských a národních omezeností.³¹¹ Lidé už Bohu nepřinášeli jídlo a pití, spojovali se s ním prostřednictvím modlitby. Strach z bohů byl nahrazen láskou k Bohu jedinému. Křesťanství již nebylo náboženstvím jednotlivých rodin, obcí a států. Stalo se náboženstvím společným pro všechny lidi bez rozdílu.³¹²

Rodina, základ všech občanských a duševních svazků, byla zbudována na zcela nových základech. „Žena byla učiněna mužovi poddanou, ale také muž byl napomínán, aby ji ctil jako slabší část a přece zároveň jako spoludědičku spásy, aby ji miloval jako sebe sám, aby ji miloval, jako Kristus církev, a vydal sebe samého za ni.“³¹³ Manželství už nebylo chápáno jako smlouva mezi mužem a ženou, ale jako nezrušitelný svazek. Prosazovala se pohlavní zdrženlivost, která znamenala čistotu člověka. Kladl se důraz na milosrdenství, povinnost pečovat o vdovy a sirotky. S křesťanstvím byl dále spojen puritánský postoj k mimomanželskému pohlavnímu soužití a k nahotě.³¹⁴

Ozdobou ženy před Bohem i lidmi měla být cudnost, stydlivost a skromnost. Děti měla vychovávat ve víře, lásce, skromnosti a posvěcení. Na děti byl kladen požadavek, aby ve všem své rodiče poslouchaly, avšak nikoli v duchu otrockém, nýbrž v Pánu, aby se Pánu líbily. „Otcové pak nemají své děti pánovitostí rozhořčovati a k hněvu popouzeti, nýbrž vychovávat je jako chovance Páně.“³¹⁵ Muži měli být při svém počínání střídmí a poctiví. Ženy se měly snažit, aby vše konaly s počestným a cudným svědomím. Smilstvo a cizoložství nepřicházelo v úvahu. Již pouhá myšlenka či smyslný pohled mohly být pokládány za nevěru. Muži měli své ženy milovat jako Kristus církev, měli je vést ke všemu dobrému. Ženy měly v první řadě milovat Boha, pak svého manžela. Usmrcení dítěte ať narozeného, nebo ještě nenarozeného bylo hříchem.³¹⁶ Přísnější mravy prosazoval montanismus, který manželství připouštěl jen jako

³¹¹ Teodor, K. Řím a křesťanství. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Praha, 1898, 168 s.

³¹² Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, 377-378 s.

³¹³ Teodor, K. Řím a křesťanství. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Praha, 1898, 666 s.

³¹⁴ Goodman, M. Řím a Jeruzalém. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, 447- 448 s.

³¹⁵ Teodor, K. Řím a křesťanství. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Praha, 1898, 171 s.

³¹⁶ Teodor, K. Řím a křesťanství. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Praha, 1898, 394 s.

ústupek lidské slabosti a velebil neženatost. Cizoložství a nestřídmost nazýval smrtelným hříchem, z něhož nebylo žádného pokání.³¹⁷

³¹⁷ Teodor, K. Řím a křesťanství. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Praha, 1898, 398 s.

VIII. Srovnání římského manželství s manželstvím dle českého právního řádu

1. Pojem manželství

V dějinách lidstva se setkáváme s různými formulacemi a definicemi pojmu manželství. Co se římského práva týče, asi nejpřesnější a nejznámější definici vyslovil právník Modestinus: „*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.*“ (Digesta, De ritu nuptiarum. 23, 2, 1.) Manželství je tedy dle jeho pojetí závazek mezi mužem a ženou k celoživotnímu společenství podle božského i lidského práva. Definici nalezneme v Justiniánových Digestech.

Další vymezení pojmu manželství je obsaženo v Justiniánových Institucích: „*Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuum consuetudinem vitae continens.*“ (Iustiniani Institutiones, De patria potestate. I, 9.) Tato definice praví, že sňatek, nebo také manželství, je spojením muže a ženy za účelem nerozlučného životního společenství.

Definici manželství podle našeho právního řádu nalzáme v § 1 zákona o rodině: „Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.“³¹⁸

2. Formy sňatku

Římané nazírali na manželství jako na svazek uzavíraný v zájmu muže. Manželství se mělo stát základem jeho rodiny, mělo zabezpečit trvání jeho rodu. Římské právo rozeznávalo dva druhy řádného manželství. Rozdíl mezi nimi byl dán postavením ženy. *Matrimonium cum in manum conventione* (přísné manželství) bylo nejstarší formou římského manželství. Žena se v něm podrobovala moci manžela, vstupovala do jeho rodiny a zároveň pozbývala příslušnosti ke své původní rodině. Důležitým pojmem je „*manus*“, tedy manželova moc nad manželkou. Žena vystupovala k muži v postavení dcery, vůči

³¹⁸ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, § 1

dětem pak v postavení sestry. Uzavření manželství zde mělo pevné formy, a to v trojí podobě: *Confarreatio*, *coemptio* a *usus*. Postupem času začalo převažovat *matrimonium sine manum conventione* (volné manželství). Tento typ se prosadil díky rozvoji společnosti a postupné emancipaci žen. Manželka se nepodrobovala moci manžela, ani nevstupovala do jeho rodiny. Zůstala buď ve své původní rodině, nebo byla osobou *sui iuris*.

Zákon o rodině uvádí v § 4 a § 4a sňatek civilní a církevní. Manželství přitom není považováno za svazek uzavíraný v zájmu muže, ale za svazek uzavíraný v zájmu obou manželů. Účelem manželství je soužití manželů a výchova dětí, přičemž muž a žena k sobě navzájem vystupují v rovnoprávném postavení.³¹⁹ Civilní sňatek se uzavírá před orgánem státu. Pravomoc státu vykonává obecní úřad pověřený vést matriky, případně úřad, který plní jeho funkci. Konkrétně je to pak kterýkoli matriční úřad nebo úřad, který sice není matričním úřadem, ale v jeho správním obvodu má jeden ze snoubenců trvalý pobyt.³²⁰ V české právní úpravě je dále podrobně vymezena osoba oprávněná k přijetí souhlasného prohlášení snoubenců o vstupu do manželství (§ 4 odst. 1 a 2).³²¹ Uzavření manželství musí být přítomen matrikář (zaměstnanec místně příslušného matričního úřadu).

Novela zákona o rodině (č. 234/1992 Sb.) s účinností od 1. 7. 1992 umožnila uzavírání manželství církevní formou.³²² Manželství však mohou uzavírat jen státem registrované církve nebo registrované náboženské společnosti. V současné době je jich u nás 21. Manželství uzavřené před jinou než státem registrovanou církví vůbec nevznikne. Vnitřní předpisy dané církve stanoví, který její orgán je věcně a místně příslušný pro přijetí sňatečního prohlášení.³²³

Kromě těchto dvou hlavních forem upravuje český právní řád ještě uzavírání manželství v cizině, v ohrožení života a v zastoupení.

³¹⁹ Holub, M., Nová, H. Zákon o rodině: Komentář a předpisy související. 6. vydání. Praha: Linde, 2004, 34 s.

³²⁰ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. Občanské právo hmotné 3. 4. vydání. Praha: ASPI, 2007, 32 s.

³²¹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, § 4 odst. 1 a 2

³²² Hrušáková, M. Sňatek a paragrafy. Praha: Computer Press, 2000, 13 s.

³²³ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. Občanské právo hmotné 3. Praha: ASPI, 2007, 33 s.

3. Zasnoubení

Při porovnávání významu zasnub v římské společnosti s významem, který je zasnubám přikládán dnes, lze najít jistě mnoho společného. Již samotný výklad pojmu zasnoubení vede k závěru, že se jedná o institut vyjadřující slib vstoupit v budoucnu s určitou osobou do manželství. Samy zasnuby jsou však právně bezvýznamné. Římské právo nepředepisovalo jejich formu, mohli je uzavírat i nedospělci. Nebyly tedy právně závazné ani žalovatelné. Jedinou možnou sankcí byla „*arrha sponsalicia*.“

Co se týče našeho právního řádu, zákon o rodině nic takového jako zasnoubení neupravuje.³²⁴ Zasnoubení není chápáno jako právní institut, ale jako institut zvykový. Fakticky tedy existuje, ale stejně jako tomu bylo v římském právu, není podmínkou pro uzavření sňatku, nejsou předepsány jeho formy, je možné ho libovolně zrušit a mohou ho uzavřít i nedospělci.

4. Vznik manželství

Ke vzniku manželství se v Římě vyžadoval souhlas všech zúčastněných osob. Těmito osobami byli snoubenci a ten, kdo nad nimi vykonával otcovskou moc (*pater familias*).

Podle zákona o rodině je ke vzniku manželství třeba souhlasného prohlášení muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství.³²⁵ Náš právní řád tedy stejně jako právo římské vyžaduje souhlas snoubenců. Na rozdíl od práva římského ale nepožaduje souhlas nikoho dalšího.

5. Překážky manželství

V manželském právu existovaly a existují okolnosti, bránící jeho vzniku. Znamená to, že sňatek není možné uzavřít s kteroukoliv osobou.

Římské právo znalo překážky absolutní a relativní. Mezi absolutní překážky řadili Římané otroky, cizince bez *connubia*, nedospělce, duševně

³²⁴ Hrušáková, M. Sňatek a paragrafy. Praha: Computer Press, 2000, 15 s.

³²⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, § 3 odst. 1

nemocné, období smutku, impotenty a kleštěnce, ženaté muže a vdané ženy. Relativní překážky pak zakládalo pokrevní příbuzenství, adopce, *agnatio* a švagrovství, rozdíly ve stavu, poručenství, rozdíly v náboženství a trestný čin.

Česká právní úprava uzavírání manželství vychází obecně ze zásady dobrovolnosti při vstupu do manželství a svobody výběru partnera. Přesto zde stejně jako v právu římském existují překážky, které uzavření manželství z určitých důvodů brání. Především jde o projev snahy zabránit vzniku manželství, u nichž není dán předpoklad, že budou v budoucnu plnit svůj účel. Zákon o rodině rozlišuje manželství neplatné (*matrimonium nullum*) a manželství zdánlivé (*non matrimonium, matrimonium putativum*).³²⁶ Manželství neplatné vznikne, vyvolává právní následky, a to až do doby, dokud není soudem prohlášeno za neplatné. Oproti tomu manželství zdánlivé vůbec nevznikne a nezpůsobuje tak žádné právní následky (patří sem manželství, které uzavřou dvě osoby téhož pohlaví, chybí-li svobodná vůle manželů, uzavřela ho osoba mladší šestnácti let, chybí-li souhlasné prohlášení manželů, nebylo učiněno před příslušnou osobou, prohlášení učinil zástupce bez platné plné moci, bylo uzavřeno před nepříslušným orgánem apod.).³²⁷

Neplatnost manželství zakládají tyto překážky: bigamie, příbuzenství, nedostatek věku, duševní choroba, bezprávná výhrůžka a omyl. Ze srovnání překážek manželství, které existovaly v právu římském, s překážkami, které zná náš současný právní řád, vyplývá, že některé se shodují (bigamie, příbuzenství, nedostatek věku, duševní choroba) a jiné naše právo nezná (otroci, cizinci, období smutku, impotenti, kleštěnci, rozdíly ve stavu, rozdíly v náboženství, trestný čin, poručenství).

I v překážkách, které se shodují, jsou určité odlišnosti. Je tomu tak např. u nedostatku věku. Zákon o rodině stanoví, že manželství nemůže uzavřít nezletilý.³²⁸ Zletilosti se v našem právním řádu nabývá dosažením osmnácti let.³²⁹ Z toho tedy vyplývá, že obecným předpokladem pro uzavření manželství je věk

³²⁶ Hrušáková, M. Sňatek a paragrafy. Praha: Computer Press, 2000, 58 s.

³²⁷ Veselá, R. Rodina a rodinné právo - historie, současnost a perspektivy. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, 125 s.

³²⁸ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, § 13 odst. 1

³²⁹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 8 odst. 2

osmnáct let. Soud může výjimečně povolit uzavření manželství nezletilému, který je starší šestnácti let. Nejčastějším důvodem pro toto výjimečné opatření bývá těhotenství snoubenky.³³⁰ V římském právu se dospělost posuzovala různě. U dívek byla vázána na dosažení dvanácti let, zatímco u chlapců rozhodovala buď pohlavní vyspělost, nebo věk čtrnáct let.

6. Zánik manželství

Podle římského práva manželství zanikalo smrtí, ztrátou svobody nebo projevem vůle manželů (rozvod, zapuzení).

Náš právní řád zná zánik manželství smrtí, prohlášením za mrtvého a rozvodem.³³¹

V Římě bylo u rozvodu důležité, zda šlo o manželství *cum manu* nebo *sine manu*. Manželství *cum manu* se rozvádělo z vůle muže, důvodem byla vina ženy, kterou konstatoval domácí soud. Rozvod pak probíhal obdobnými způsoby, jakými bylo manželství uzavřeno (*diffareatio, remancipatio*). K rozluce manželství *sine manu* stačil neformální projev vůle, který mohl učinit muž i žena. Postupem času bylo třeba sedmi svědků, nebo použití písemné formy (*libellus repudii*).

Na rozdíl od římského práva je dle české právní úpravy rozvod jediným způsobem zrušení manželství za života obou manželů. Existují tři formy rozvodu: sporný, nesporný a s tvrdostní klauzulí. Důvodem rozvodu je pak kvalifikovaný rozvrat vztahů mezi manžely.

³³⁰ Holub, M., Nová, H. Zákon o rodině: Komentář a předpisy související. 6. vydání. Praha: Linde, 2004, 28 s.

³³¹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, § 22 a násl.

Závěr

Musím říci, že mě psaní této diplomové práce skutečně obohatilo. Bylo velice zajímavé sledovat, jak se postupem času římská společnost a právo vyvíjelo a měnilo. Patrné je to hlavně z postavení muže a ženy. V čele rodiny stál vždy muž, který byl jejím nadřazeným členem, disponoval rozsáhlými pravomocemi nad všemi ostatními členy rodiny. Příslušelo mu rozhodovat prakticky o všem, mohl trestat nejen děti, ale i manželku. Žena existovala v podstatě jen prostřednictvím muže – jako jeho dcera nebo manželka. Nejlépe to můžeme vidět na přísné formě římského manželství (*cum in manum conventione*), kde žena spolu se vstupem do manželství pozbývala příslušnost ke své původní rodině a podrobovala se moci manžela. Postupně se však postavení muže oslabovalo. Na sklonku republiky se již běžně uzavíralo manželství volné (*sine in manum conventione*), ve kterém se žena manželovi už nepodřizovala, zůstávala i po sňatku ve své původní rodině, nebo byla osobou *sui iuris*. Uzavírání manželství přísného bylo v této době spíše výjimkou. Pojem *manus* vymizel úplně za dob Justiniánových. Novější právo znalo pak už jen manželství volné.

Díky této diplomové práci jsem také měla možnost studovat původní prameny, ve kterých se nacházejí moudra starých římských právníků. V Justiniánových Institucích a v Justiniánových Digestech mě např. mimo jiné velice zaujala úprava překážek manželství. K uzavření manželství se vyžadovala absence překážek absolutních i relativních. Kromě toho však existovaly i překážky, které se vztahovaly jen na osoby s určitým postavením či povoláním. Jednalo se o senátory, kteří např. nesměli uzavřít manželství s herečkami, nebo o úředníky, kterým bylo zakázáno pojmout za manželku ženu z provincie, ve které vykonávali svůj úřad apod. Z toho je zřejmé, že postavení člověka ve společnosti, kým byl, jaké povolání vykonával, a kdo byli jeho rodiče, hrálo velmi důležitou roli.

Jak již bylo řečeno na samém začátku práce, manželství podle římského práva nelze ztotožňovat s manželstvím, které zná dnes náš právní řád. Pokud však tyto dva instituty porovnáme, tak vidíme, že mnoho prvků římského manželství bylo do dnešního pojetí recipováno.

Resume

This thesis deals with marriage in Roman law. A Roman family (*familia*) was based on the bond of power. It represented a union of people and things. A man (*pater familias*) was the head of the family and he possessed the father's power (*patria potestas*) over all people and the family's property.

The lawyer Modestinus defined marriage as an obligation between a man and a woman to a life-long union under God's and human law. In order to enter into a marriage there should not be any obstacles to marriage. There were two categories of obstacles – absolute and relative ones. The absolute obstacles prevented a person from entering into a marriage with anyone. This category comprised slaves, foreigners without *connubium*, immature persons, mentally disabled, impotents, castrates, married women, married men and widows during the mourning period. Relative obstacles prevented marriage merely between certain persons. Such relative obstacles were family relation, relation of brother- or sister-in-law, differences in status, tutelary, differences in religion and a crime.

Roman law recognised two kinds of due marriage (*matrimonium iustum*). The strict marriage (*matrimonium cum in manum conventione*) was the older one. The woman surrendered to the husband's power and entered his family. Entering into this kind of marriage was possible in three ways: *confarreatio*, *coemptio a usus*. The husband gained spousal power (*manus*) over his wife. Later on, the free marriage (*matrimonium sine in manum conventione*) began to prevail where the wife did not surrender to the husband's power, nor did she enter his family. She either stayed in her own family or became a *sui iuris* person.

The marriage was preceded by an engagement (*sponsalia*) which represented a mutual pledge to conclude marriage in the future. The engagement was never legally binding and enforceable for the Romans. The only penalty possible was the institute of *arrha sponsalicia*.

Agreements of the betrothed and the person who they were inferior to were necessary in order to conclude a marriage. A detailed procedure of concluding a marriage was not stated anywhere. The form of marriage conclusion also depended on the wealth and social status of the families of the betrothed. Upperclass marriages included grand feasts and gods' invoking. The gods were

invoked so that they blessed the married couple with luck and fertility. All of this applied for both the strict and free marriages. Nevertheless, there existed the three above-mentioned kinds of submission to husband's power.

In the Roman society it was usual to establish a dowry. It was a certain property granted by the wife to the husband in order to relieve his expenses on establishing a new family. Marriage, however, was not conditioned by the existence of dowry, it could also be concluded without it.

The marriage ceased by death (natural or legal) or by a willful act of the spouses (divorce or repudiation). Furthermore, the marriage could cease by the will of the father of the family who the husband or wife were inferior to.

Apart from marriage, there existed other forms of cohabitation. These were *concubinatus* and *contubernium*. *Concubinatus* may be defined as continuous sexual cohabitation of a man and a woman where there is no intention to have a wife but solely a concubine. The relation was merely factual, not legal. *Contubernium* was cohabitation of slaves, it was a kind of „slaves' marriage“ which, obviously, did not have any legal consequences.

Religion played an important role in the Romans' lives. Polytheism was typical for the Roman society. According to the Romans it was in the state's interest that all gods, that Roman inhabitants acknowledged, were worshipped in public. The emperors asked their subordinates to worship them like gods. In the course of time, Christianity began to take over. Nevertheless, the acknowledgment of Christianity as a state religion was preceded by a long fight between the state and the church.

The marriage in terms of Roman law cannot be identified with marriage according to today's Czech law. When comparing these institutes, it is obvious that many features have been adopted from Roman law into today's conception of marriage.

Seznam použitých zdrojů

Prameny

- 1) Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Recognosci brevisque adnotationibus critics instrui coeptum. Pars altera. Impressio sexta. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1854
- 2) Albertus, K., Kriegelii, F. Corpus Juris Civilis. Brevisque adnotationibus critics instructum. Pars prior. Impressio septima. Lipsiae: Sumtibus Baumgaertneri, 1856
- 3) Blaho, P., Skřejpek, M. Iustiniani Institutiones . 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010, ISBN 978-80-246-1749-7
- 4) Blaho P., Vaňková, J. Corpus Iuris Civilis. Digesta. Bratislava, 2008, ISBN 978-80-89363-07-0
- 5) Kincl, J. Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7380-054-3

Platné právní předpisy

- 1) Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- 2) Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Literatura

- 1) Balík, S. History of the Roman state and law / Dějiny římského státu a práva. Nástin přednášek. 1. vydání Praha: Věšhrd, 1990, ISBN 80-85305-07-0
- 2) Balík, S. Rukojeť k dějinám římského práva a jeho institucím. 1. vydání. Dobrá voda: Aleš Čeněk 2002, ISBN 80-86473-18-X.
- 3) Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, ISBN 80-200-0545-5.

- 4) Bartošek, M. Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1994, ISBN B0-200-0243-X.
- 5) Bartošek, M. Škola právníckého myšlení. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, ISBN 80-7066-579-3.
- 6) Blaho, P., Haramia, I., Židlická, M. Základy římského práva. 1. vydání. Bratislava: MANZ, 1997, ISBN 80-85719-07-X
- 7) Burian, J. Řím: světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970.
- 8) Coulanges, F. Antická obec. Přeložila Bryksí, J., Mikšová, K., Sokol, J. 1. vydání. Praha: Sofis, 1998, ISBN 80-902439-7-5.
- 9) Černý, M. Římské právo a pronásledování křesťanů. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7380-085-7.
- 10) Dostálík, P. Texty ke studiu římského práva soukromého. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, ISBN 978-80-7380-150-2.
- 11) Gardner, J. F. Women in roman law and society. Great Britain: Indiana University Press, 1986, ISBN 0-253-366609-7.
- 12) Groh, V., Hejzlar, G. Život v antickém Římě. 2. vydání. Praha: SPN, 1972.
- 13) Goodman, M. Řím a Jeruzalém stět starověkých civilizací. Přeložili Sixtová, O., Nagy, L. 1. vydání. Praha: Rybka Publishers, 2007, ISBN 80-87067-67-3.
- 14) Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl první. 7. vydání. Bratislava, 1929.

- 15) Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Díl druhý. 7. vydání. Bratislava, 1929
- 16) Holub, M., Nová, H. Zákon o rodině: Komentář a předpisy souvisící. 6. vydání. Praha: Linde, 2004, ISBN 80-7201-451-X.
- 17) Hrdina, A., Dostalík, P. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, ISBN 978-80-7380-235-6.
- 18) Hrušáková, M. Sňatek a paragrafy. Praha: Computer Press, 2000, ISBN 80-7226-396-X.
- 19) Kincl, J., Urfus, V. Římské právo. Praha: Panorama, 1990, ISBN 80-7038-134-5.
- 20) Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, ISBN 80-7179-031-1.
- 21) Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. Občanské právo hmotné 3.4. vydání. Praha: ASPI, 2007, ISBN 978-80-7357-230-3.
- 22) Kubelka, V. Římské realie a literatura. 6. vydání. Prostějov, 1937, 126-127 s.
- 23) Rebro, K., Blaho, P. Římské právo. 3. vydání. Bratislava, 2003, ISBN 80-89047-53-X.
- 24) Rebro, K. Konkubinát v práve římskom od Augusta do Iustiniana. Bratislava, 1940.
- 25) Rebro, K. Rímske právo súkromné. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1980.
- 26) Robert, J. – N. Řím. Přeložila Jitka Matějů. Praha: NLN, 2001, ISBN 80-7106-398-3.

- 27) Skřejpek, M. Římské právo v datech. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1997, ISBN 80-7179-123.
- 28) Sommer, O. Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky. Praha, 1933.
- 29) Suetonius, G. Životopisy dvanácti císařů. Přeložil Bohumil Ryba a Nechutová Jana. Praha: Svoboda, 1998, ISBN 80-902300-5-9.
- 30) Svoboda, L. a kol. Encyklopedie antiky. Praha: Academia, 1973
- 31) Šusta, J. Dějiny lidstva od pravěku k dnešku. Díl druhý: Římské imperium jeho vznik a rozklad. Praha: Melantrich, 1936.
- 32) Teodor, K. Řím a křesťanství. Nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu. Praha, 1898.
- 33) Ūrögdi, G. Tak žil starý Řím. Přeložil Ladislav Hradský. Praha: Orbis, 1968.
- 34) Veselá, R. Rodina a rodinné právo - historie, současnost a perspektivy. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, ISBN 80-86432-48-3.

